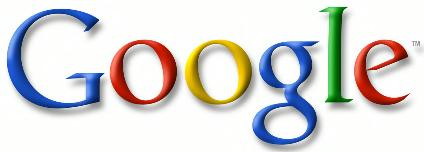
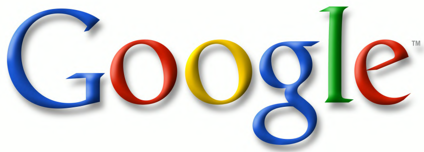
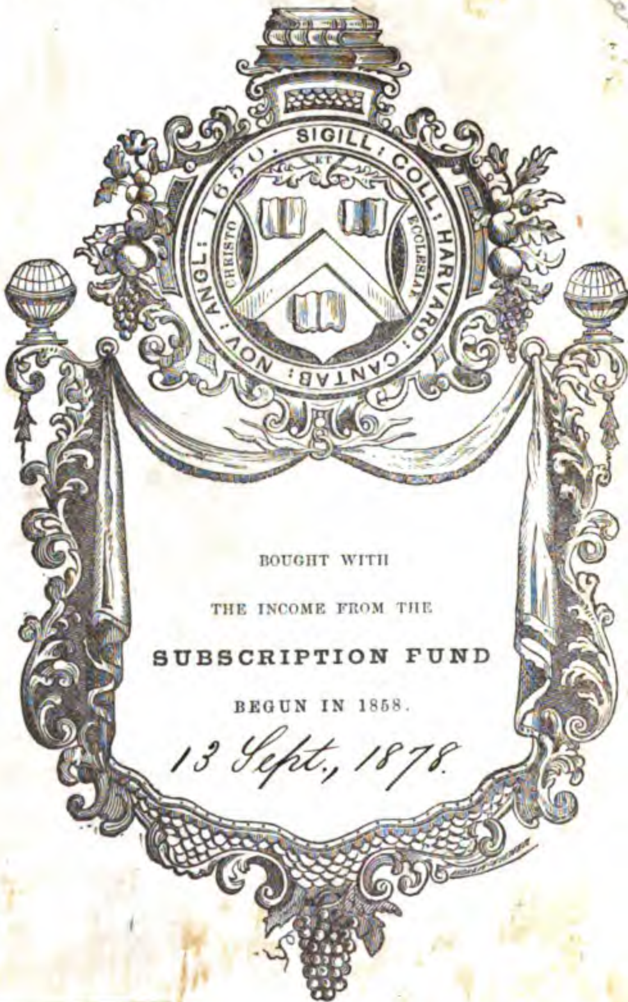

SIGILL : COLL : HARVARD : CANTAB : NOV : ANGL : 1650.
CHRISTO ET ECCLESIAE

HÅGKOMSTER

FRÅN

HEMBYGDEN OCH SKOLAN.

AF

Samuel (Lars)
SAM. ÖDMANN.

1. ETT PRESTHUS I SMÅLAND FRÅN FÖRRA ÅRHUNDRADET. — 2. OM DISCIPLINEN OCH LEFNADSSÄTTET VID WEXIÖ SKOLA OCH GYMNASIUM INTILL 1780-TALET.

FJERDE UPPLAGAN.

TILLÖKT MED EN FÖRUT OTRYCKT UPPSATS:

PROSTEN LENÆUS I DELSBO OCH HANS FÖRSAMLING PÅ 1760-TALET.

JEMTE ANMÄRKNINGAR.

ÖREBRO,
N. M. LINDH, 1861.

Ett Presthus i Småland

från förra århundradet.

Förord till andra upplagan.

Anledningen, hvarföre denna lilla afhandling sammanskrefs, är lika hedrande för Författarens hjerta, som innehållet och framställningssättet för hans snille. År 1801 bortrycktes från en af hans närmaste och mest värderade vänner, Histor. Professoren Doct. E. M. Fant, hans älskade maka, som genom sin död lemnade sin efterlefvande man i den djupaste smärta. För att bereda sin vän en mellanstund af historisk vederqvickelse, och skingra en sorg, som hotade att förkrossa hans hjerta, författade Ödmann, nämnde år, denna beskrifning af sin patriarchaliske morfaders, prosten Wiesels hus, uti hvilket han blifvit uppfostråd. Sedan Originalmanuskriptet länge varit undangömdt, blef sluteligen Utgifvaren, genom sitt slägtförhållande till aflidne Doct. Fant, innehafvare af detsamma, och erhöll af Doct. Ödmann kort före hans död tillåtelse att utgifva det af trycket. Då Utg. nu begagnar denna tillåtelse, hoppas han hafva beredt en sann njutning åt hvarje Läsare, som har öppet sinne för en försvunnen tids enkla seder, hvilka här med lefvande åskådlighet och idylliskt behag blifvit tecknade.

Upsala i April 1830.

C. G. Rogberg.

Samuel Wiesel, Prost och Kyrkoherde uti Wislanda pastorat, Wexiö stift, Kronobergs län och Albo härad, var väl icke en man, som blifver märkvärd för deltagande i Rikets eller Kyrkans allmänna ärender; men hans biografi gifver anledning att meddela åtskilliga upplysningar, hvilka måhända icke böra gå förlorade för historien om det enskilda lefnadssätt, som från 1600-talet öfverflyttadt bibehölls till 1773 i hans hus; och författaren, såsom uppfödd i prosten Wiesels hus, är i stånd att med visshet förvara denna qvarlefva.

Stamfadren för Wieselska huset, Harald Almosius, var redan i början af 1600-talet kyrkoherde i Wislanda. Han lemnade en son, Samuel, som, emedan tillnamnet gaf anledning till hvarjehanda skämt, förvandlade Almosius till Wiesel, efter första stafvelsen i Wislanda pastorats namn, der han föddes. Almosius var dock egentligen icke annat, än ett olyckligt sammandrag af Almesåsius, från en by, Almesås *). Sonsonen af Almosius, Elias Wiesel, blef kyrkoherde i Wislanda 1682 och är redan något märkvärdt, att pastoratet förblef uti hans och hans sons hand hela 91 år.

Samuel Wiesel föddes 1699, och fick tidig information. Han sändes på sitt 10 år till Wexiö Skola med sin präceptor Odelin, som var en verklig Orbilius. Ännu på sin ålderdom upprepade prosten, huru omenskligt han i den tiden handterades. Bland annat förtjenar nämnas en anekdot om den tidens lyx. Det var då ännu icke i bruket att i skjortärmarna bära knappar. Till en präceptors skyldigheter hörde, att hvarje Söndags morgon, med nål och tråd, hopfästa linnin-

*) Rätteligen Almås. Se Biogr. Lexicon XX. 250. Anm. 1861.

garna. Jemte andra reqvisita till en djeknes utrustning fordrades derföre en synål och ett trådnystan för denna angelägenhet. En Söndags morgon, då präceptor och discipel något försofvit sig, skulle den förre i hast förrätta skjortfästningen, och fastsydde linningen uti sjelfva huden, utan att den sednare dristade gifva sin smärta tillkänna. Stygnet var djupt, och tråden bulnade ut, så att ett lifstidsärr qvarblef, det prosten ofta visade åt Gymnasisterne, som i hans pastorat gingo socken, d. ä. upptogo djeknehjelpen, och prålade med armknappar.

Ehuru fadrens hus var förmöget, följdes dock tidens sed, så att sönerna med präceptor, då de vid Påsk och Pingst hemförlofvades under ferierna, nödgades spatsera 2½ mil till fots, och vid återfarten bära sin matsäck på ryggen. Samma ordning höll prosten med sina dottersöner ännu på 1760-talet, och har undertecknad författare i flera år gjort samma valfart.

Under allt detta fortsattes dock studierna med sådan framgång, att den unge Wiesel redan 1716, på sitt 17:de år, sändes till Lund, sedan han på Wexiö Gymnasium hållit en oration på grekiska inför biskop David Lund, som för honom fattade utmärkt ynnest.

Vid denna tiden hade konung Carl XII återkommit till riket och tillbragte en höst i Lund. Han afhörde der stundom Akademiens öfningar och uthärdade en lång hebreisk oration, af hvilken han naturligtvis icke förstod ett enda ord. Då oratorn ofta med djup bugning adresserade sig till konungen, hade denne tillfrågat någon af sina närvarande generaler, hvad det var, som sades, hvarpå en af dem svarat nog högt, att det sannolikt innehöll vördnadsbetygelser. Men konungens öga var mera fästadt på de närvarande studenterna, bland hvilka han i synnerhet fäste sin uppmärksamhet vid den unge Wiesel, som, lik Saul, var ett hufvud högre än allt folket. Han värfvade i egen hög person flera studerande, som straxt blefvo löjtnanter, och bland dem några Smålänningar, som efter kriget reducerades, återtogo boken och blefvo pastorer.

Bland andra Smålänningar omtalades en Bruzelius, som redan 1709 blifvit officer och sedan, såsom kyrkoherde, alltid i hvit väst, med stöflor och sporrar predikade för sin församling i Ljunga, oupphörligt behöll sina mustacher, samt då och då, när han åstundade hönssoppa, öppnade sitt fönster och sköt i hopen.

Konungen skickade många budbärare att värfva den långa Smålänningen, såsom han kallade honom; men det ville icke slå in. Ändteligen då en af professorerna af konungen hört, att den långe Smålänningen nödvändigt skulle förvandlas till officer, underrättade han fadren derom. Denne sände straxt sin egen klockare under högsta inkognito till Lund, att i all tysthet afhämta den eftersökta sonen, och till yttermera visso utverkade han, att denne hufvudstupa ordinerades till prest under fadrens kaution, i anseende dertill, att ordinandus icke fyllt sitt adertonde år. Biskop Lund hade ock den godhet, att förordna den unge Wiesel till sin faders substitut. Dervid föreföll ock den ovanlighet, att han på detta Constitutorial sedermera i all sin tid satt kyrkoherde i Wislanda, utan att, vid fadrens frånfälle 1731, hvarken ansökning eller val eller ny fullmakt kom i fråga. Så enväldig var redan den då nykomne biskop Humbles styrelse, hvilken dessutom var ryktbar för omsorgen att bibehålla pastoraten inom de afgångne husen, särdeles å qvinnolinien.

Kyrkoherden Wiesel hade redan gift sig med en Littorin från Ljunga och tillträdt sin faders hus så, som det stod, med husgeråd och allt. Detta husgeråd hade redan från föregående århundrade, såsom ett inventarium, gått i arf från man till man. Det bibehölls jemväl oförändradt i hela Wiesels lifstid till år 1773, tillika med alla de plägseder, som voro från drottning Christinas tid öfverflyttade och det utan minsta tillsats af nyare tiders skick. Hans hus var derföre snart sagdt att anse såsom ett slags öfverjordiskt Herculanum och ett aftryck af ett för mer än 100 år tillbaka hederligt prestbo, som verkligen förtjente ses.

Byggnaden var uppförd på 1650-talet af den tidens timmer; står ännu och är förmodligen näst den lada, i hvilken Gustaf Wasa tröskat, det äldsta trädhus i Sverige. Den bestod af 2 stora stugor, af hvilka den ena hade fem kamrar. Gästsalen, som hade små fönster på tre sidor, var rymlig och ljus, med bjelklag inuti och bar ofvanpå sig ett stort loft med sparrtak. Främst i salen emellan fönstren hängde en spegel, minst 6 qvarter i fyrkant. Glaset var icke större än ett octavblad och satt djupt i fonden af en stor utgående ram. Detta glas smickrade icke åskådaren. En blond såg sig der brunett och en brunett fann sig svartbrun. Det vittnade, att folieringskonsten låg i sin linda, då det förfärdigades. Men ramen hade på sin tid varit ett konstverk. Den föreställde i basrelief en myckenhet Genier, blandade med fantastiska lekverk, att man skulle knappt anse den gjord med knif, om man icke, af de ännu från katholska tiden här och der öfrige altartaflor, visste, att bildsnideriet i äldre tider uppnått skälig höjd. Förgyllningen hade bibehållit sig väl, ty forntiden hushållade icke så sparsamt. Ägaren försäkrade ofta, att ett sådant klenodium icke funnits i något annat presthus i hela Stiftet, och det är sannolikt, att sig så förhöll. Under spegeln stod ett litet hvitt lackeradt bord, med påklistrade blommor, utklippte af papper. Underreden var ett konststycke. Fötterne, utböjde i båge och ganska konstigt utskurne i löfverk, förenades med tvenne i kors lagde slåar, som i korset hade en väl utskuren blomklase. Det var försilfradt. Det är icke troligt, att detta bord varit beställdt för ett presthus, ty gref Pehr hade icke kunnat hafva det kostbarare på Brahehus. Arbetet saknade ock de lister, som hörde till antiken. Allt förrådde en egen smak, och var sannolikt en auktionseröfring *).

---

*) Fadren, Elias Wiesel, hade ärft detta klenodium efter sin svärfar, kyrkoherden A. Dimbodius i Synnersberg af Skara stift, hvilken varit M. G. De la Gardies själasörjare och på utmätningsauktioner å hans egendom (på Leckö?) inköpt detsamma. Jfr Biogr. Lex. XX. 254. Dimbodii barn kallade sig Dimberg. Anm. 1861.

Som på detta skådebord intet fick sättas, så stod i stället på hvardera sidan en ofantelig Gueridon, med försilfrad fot. Till dessa Gueridoner hörde två stora messingsljusstakar med vridna pipor, så hederligt tilltagne, att de kunnat tjena till Juleljus på ett altare.

Det öfriga husgerådet bestod af ett slags bureau af ek, inlagd med masurbjörk. Arbetets fasthet och oräkneliga lister förrådde forntidens smak och prakt. Inunder var ett litet skåp; men på alla sidor öfver och under funnos, till ett stort antal, draglådor, somliga så konstigt döljde, att de omöjligt kunde uppsökas af dem, som icke kände gångarna. Förmodligen hade man ämnat dem till att förvara smärre pretiosa för tjufvar. Listorna voro svarta, och utdragningen skedde med knappar af samma färg. Beslag voro den tiden icke påtänkta, eller ock kanhända för kostbara.

En alldeles ofantlig trädkista, stor som en skälig spanmålslår, intog i salen ett ansenligt rum. Den var ett slags skafferi och innefattade hvarjehanda för bordet brukliga nödtorfter. Man såg der stora honungskrukor, burkar med insyltade och inlagda frukter; lingon och hjortron, kokade med honung; vattenlingon utan sött, som nyttjades till stek med sitt vatten; gurkor inlagde med körsbärslöf; päron med senap; rödbetor med mycket kummin; portulak-stjelkar med ättika o. s. v., hvilket allt utgjorde fordna presthusens högtidliga undfägnader. Allt var der till hands, att från kistan sättas på bordet, och serverades på talrikar af glas. I denna kista förvarades ock uti särskilda lådor forntidens läckerheter till damers undfägnad: gorå, tunrå, dels platta, dels hoprullade såsom Cigarrer, äggskålar kupiga såsom thefat, med mera dylikt, som i alla välbeställda presthus borde finnas i förråd och ofta förvarades, hela år, från ena bröllopet eller barnsölet till det andra. Denna kista ansågs icke vara en vanprydnad för en gästsal, ehuru af gröfsta bondarbete. Den stod fastmer omålad till år 1764, då tidens kraf åtminstone utverkade en öfverstrykning af oljofärg.

Ännu märkvärdigare var skänken. Den hade två afsatser, prydda med oräkneliga listverk. I nedra våningen bodde åtskilliga bordsanstalter. Förskärareknifvar af Holländskt arbete, förmodeligen inkomne öfver Lübeck. Klingorna voro mycket goda, utsirade med gravering af Holländska inskriptioner, ofta löjliga nog, samt äggen afrundad mot spetsen. Gafflarna voro ofantligt långa, så att ingen Småländsk oxstek fanns så djup, att ju gafflen icke räckte bottnen i fatet. Allt var stort, så att den tiden icke synes hafva varit belåten med våra genomskinliga hofjunkare-skifvor.

Men af större märkvärdighet var skänkens öfverrum. Det var ett utsökt kabinett af förra århundradets dryckeskäril. Deras minne bör förvaras.

Den främsta Antiken bestod af ett slags svarfvade träskålar, som deraf kallades Snibbskålar, att under svarfningen, vid yttra randen, voro lemnade träsnibbar, med hvilka skålen lemnades och emottogs: de voro alla starkt fernissade och till färgen lika det starkaste presthusöl. Vid öfra brädden inuti pryddes skålen af en vacker Arabesk, ett par tum bred. Derunder gick omkring hela skålen en rand med urgammal munkstil, nästan oläslig af nötning. Man kunde dock dechiffrera: S. Sigfr. Ora pro nobis — S. Brigitta ora — gracia plena — o. s. v. I bottnen var allt afnött: der hade förmodligen stått något helgons beläte. Alla dessa teckningar voro förgyllda och mycket fint gjorda. Sannolikt voro dessa skålar från katholska tiden, då de tömdes till helgonens ära. De voro ock lika troligt ett utländskt arbete. Trädet syntes vara Bok eller Al. Skålarne voro tunna och lätta, nästan såsom af papp. Rymden steg minst till tre qvarter, och när de fordom gått flitigt omkring, torde de blifvit vådlige för andakten.

Dernäst bör nämnas ett dryckeshorn af Abyssinisk produkt och förmodligen ett af de allrastörsta i sitt slag. Det förtjente i detta afseende ett hedersrum uti det största Naturaliekabinett. Dess förste ägare hade icke sparat kostnad att

göra det dyrbart. Omkring öppningen sågs en massiv skoning af silfver, mycket väl arbetad. Den bidrog ock att ansenligt vidga hornets rymd. Vid spetsen satt en lika massiv dobbsko af silfver, med sin knapp, den en silfverkedja förenade med skoningen. Sjelfva hornet var så genomskinligt, att drycken syntes mot dagen. Vanliga satsen var nära ett halft stop, och detta mått var utmärkt med en inbränd prick; men denna sats utgjorde föga mer än tredjedelen af hela hornets rymd. Den, som var ovan att dricka utur horn, satte spetsen i vädret; men derigenom fick drycken en så våldsam fart, att hela ansigtet öfverströmmades. Sannolikt har ock mången halskappa, genom bristande insigt i methoden, blifvit befordrad till tvättning. Snibbskålarna voro för bordet. Man tömde dem sittande. Men ur hornet kunde endast drickas stående; det sparades således, till dess måltiden var slutad.

Det är klart, att i denna samling icke kunde saknas käril af det slag, som kallades floribus. De bestodo af glastuber, 2 alnar långa och i ändan försedde med en eller flera tomma kulor. Här funnos två sådana, den ena slät, den andra refflad, af god kristall. De påfylldes ur stånkor med tillhjelp af en lång pipa; men kulan, som ensam fylldes, rymde icke ett halft stop, emedan den tömdes långsamt och den drickande icke länge uthärdade den erforderliga kroppsställningen. Om någon drack, som ej kände manövren, utan satte sin floribus såsom en trumpet till munnen, så bekom han ingen droppe, ty luften i tuben hindrade ölet att nedgå. Tuben borde sättas emellan tänderna, och öfre läppen så mycket upplyftas, att luften fick fritt spelrum. Derigenom skedde, att luftströmmen gick upp och ölströmmen ned. Dock borde tillika märkas, att icke öppningen till kulan fylldes af ölet. Deraf uppkom en ny stockning, ungefär så, som sig tilldrager vid Motala elfs stadnande. En liten öppning för luften var nödig, att uppstiga i kulan, i den mån hon tömdes. Deraf uppkom ett sorl, och den tömda kulan fylldes af fradga. Detta var hufvudsaken. Den drickande borde något luta hufvudet tillbaka, och tuben

mot ansigtets profil göra en 90 graders vinkel. Allt detta var grundadt på riktiga fysiska lagar, om hvilka man dock icke bekymrade sig med hjernbråk. Men handlaget lärdes af öfning lika säkert, som med krita. Den drickande hade ställning af en trumpetare; den högra handen höll tuben, och den venstra sattes i sidan. Han liknade alldeles den ryktbara statyen af Fama i slottsträdgården vid Escurial.

En gammal Antik af oviss ålder, men till arbetets grofhet nog bedagad, bestod af en trädkalk, fästad i en ram. Hufvudet instacks genom ett hål i ramen, som var så uträknad, att kalken då räckte till munnen. Kalken utdracks på det sätt, att den drickande skulle luta sig baklänges; ty det var icke tillåtet att röra kalken med handen. En mycket tjock mage var således erforderlig att lätta denna tömning. Men anstalten var synbart kalkulerad derpå, att den drickande, sedan präliminärerna föregått, skulle förlora jemnvigten, falla på rygg och öfvergjutas af ölet. Man hade sig af erfarenheten bekant, att den, som är rigtigt öfverlastad, nästan aldrig skadar sig i fallet. Alltså föreságs ingen fara. Prosten yttrade missbag för detta påfund. Ej heller nyttjades detta käril i hans tid, utan förvarades blott såsom ett monument. Undertecknad såg ej heller denna kalk någonsin brukas. Generationen hade så smalnat, att i prostens tid knappt fanns en så stor mage, som fordrades, för att med framgång träda under oket.

Vidare fanns i denna samling ett käril, ungefär likt ett bittervattenskrus, af vanligt krukmakaregods. Det var ofvantill utan öppning, men hade i öfra kanten flera små pipor, alldeles sådana som på seltserkrus. Af dessa voro några invärtes täppta, andra åter öppna. Då den drickande, som ej kände inrättningen, satte en täppt pipa till munnen, erhöll han ingen droppa, men ölet rann honom i ansigtet ur den nästa pipan, som var öppen. Genom mångfaldig probering borde således med munnen utrönas, hvilka pipor voro öppna. Alla dessa tilltäpptes sedan med fingrarna, utom den ena, genom

hvilken man drack. Vanligt borde den drickande få hälften af ölet på sitt bröst, innan denna undersökning hann fullbordas. De öppna piporna voro genom hemliga och förtäckta märken i målningen bekanta för ägaren, som gaf första exemplet och gjorde de öfriga trygga. Prosten lät ej heller någonsin nyttja detta käril. Andra försökte det någon gång för ro skull med svagdricka, att utreda sammansättningen.

Ölglas voro icke i bruk; deremot funnos ännu några Claretglas, som ock af skapnaden kallades flöjtglas. Holken eller skaftet var ihåligt ned till foten, så att glaset gaf ganska långsamt ifrån sig drycken. Dessa glas hade fordom blifvit nyttjade för damerna och voro tjenliga för dem att smutta utur, efter den tidens talesätt.

Der funnos omsider två stora bägare, som troddes vara af alabaster; men de voro endast af hvitt glas. Ehuru alldeles mjölkhvita, voro de likväl genomskinliga, att ölet i dem tydligen sågs. Det var icke rådligt att nyttja dem för karlarnas drickning. Men damerna, som någon gång hade öl vid bordet, funno dem förträffliga och lena mot läppen.

Utom allt detta sågs ett stort förråd bägare af silfver, olika till storlek och form, samt gamla och nya silfverkannor. Allt var kalkuleradt på jemlikhet i drickning. Inuti silfverkannorna voro således små förgylda knappar, på lika afstånd från hvarandra. Man kallade dessa knappar pälar, och dricka från knapp till knapp kallades att päla. Efter några försök vandes munnen att på en hårsmån dricka till nästa päl. Pälningen skedde vanligen vid bordet, sedan afdukning skett och fruntimren uppstått. Den nyttjades vanligen till skåldrickning såsom Engelsmännernas toast. Lyckligtvis hade prosten ingen son. Således gick ingen silfverkanna ur huset till biskopen, såsom det sades hafva skett i de fordna biskopars tid.

Enformighet var icke forntidens sak. I salen funnos således två slags stolar, som stodo uti Bunte Reihe; en klädd med Rysk jukt och en klädd med öfverdrag, outslitligt och mångfärgadt, virkadt med ullgarn.

En prydning, den undertecknad endast sett i detta hus, förtjenar ock nämnas. Vid särdeles högtidliga tillfällen hackades spädt enris oändeligen fint och makades med händerna i smala ränder, som utgjorde festoner omkring rummet på salens golf. Framför hvarje stol formerades en half cirkelbåge, och framför bordet en parabel med blomma. Till hvarje dörr gjordes öppning, dock å båda sidor garnerad, så att man fritt gick till skänk och skåp. Denna prydnad var icke en ny uppfinning; den var urgammal i huset, och döttrarna funno der ett fält för sin smak och sitt teckningsgeni. Seden bibehölls, tills dess de yngsta döttrarne genom gifte gingo ur huset. Dessa teckningar, som liknade buxbomsgångarne i franska smakens trädgårdar, gjorde, på ett snöhvitt golf, den skönaste verkan. Med någon varsamhet kunde man undvika rubbning. Fruntimrens styfkjortlar buro deras kläder högt. Men en dam i vår tid skulle med en enda svängning förstöra hela herrligheten.

En annan urgammal prydnad bör ock nämnas. På skåp ställdes blomsterkrukor af groft porcellain. Om vintren fylldes de med späda granrisqvistar, på hvilkas spetsar uppträddes blommor af färgadt papper, i skapnad af narcisser, törnrosor, tulpaner m. m., hvilka den årstiden gåfvo ögat en icke obehaglig illusion.

Då nu härtill läggas familjeporträtter, som, gjorda med oljofärg, prydde väggarne, såg man en hederlig prestmans gästsal, sådan som den på 1600-talet anordnades. Den stod ock alltid så tillredd, att emottaga främmande.

Vid prestgården fanns ett enda gästrum i särskild byggning med öppen förstuga af svarfvade pelare. Der pälades någon gång om somrarne, och från öppningen kastades ,lå klot på en anlagd kägleban. Detta skedde, då prosten hade gäster, som prisade hans öl. En päl var plikt för hvarje bom; och i den mån plikten förnyades, minskades naturligtvis mödan för dem, som skulle uppresa käglorne, hvilka slutligen blefvo skottfrie.

Från denna gammaldags portik gick man in till gästkammaren genom en dörr, slät utan speglar, alldeles lik en boddörr, med ofantelig hög tröskel. Dörren hade utantill ett hederligt handtag af jern, och förvarades med ett djupt fällbomslås. Nyckelens ax, nära ½ qvarter långt, hade oräkneliga villor. I stiftet fanns icke så konstig nyckel till någon Sacristia. Då man ingick, mötte ögat en aflång fönsterglugg med tre små fönster, genom hvilka det icke kunde falla någon i sinnet att tränga sig in. Till yttermera visso voro de dock förvarade med jerngaller i kors. Få arrestanter äro i vår tid så inspärrade, som den tidens gäster. I rummet stodo tre sängar, och man kunde deraf se förra århundradets få anspråk, då tre hjonelag kunde, inom samma väggar, inqvarteras utan inbördes olägenhet. Sängarna voro af ek, på ovanligt höga fötter uppresta från golfvet, samt försedda med starka trädbottnar. Sängkläderna bestodo af tre de förträffligaste dunbäddar, med finaste Holländska öfverdrag, täta som skinn och lena som linon. Två af dem tjente till underbäddning, och då de uppskakades, höjde de sig nästan upp emot takkransen. Men då man på dem lade sig, nedsjönk man hissnande till trädbottnen och låg lika hårdt, som på golfvet. Det var tidens smak; den tredje dunbädden tjente till täcke. Man svettades odrägligt i dessa sängkläder; särdeles då man flitigt pälat. Men der fanns ock en ofantlig spisel, lika låg med golfvet, framför hvilken man, vid en god eldbrasa, kunde torka sig, när så fordrades. Stolarne voro ovanligt höga, utan stoppning, hårda och helsosamma. I öfrigt fanns der blott ett bord, som bestod af svart skiffer, infattadt i en ram, som hade inlagda rutor med hvit botten. I hvarje ruta sågs en svart inlagd figur, ungefär lik de Chinesiska drakar, som ses på våra gamla thekoppar. Då man spelade sitt Pass eller sitt Lanter, fördes sticken utföre rammen från ena spelaren till den andra, och betarne upptecknades på taflan. Bordkappan var af fint ljusblått kläde, med broderade blommor och festoner.

Det andra stora rummet i sätesbyggningen förde det modesta namnet af hvardagsstuga. Der spisade prosten med sina barn och tjenstefolket, dock vid särskilda bord. Man läste gemensamt till och från bords, och tillfälle gafs dervid att öfver tjenstefolkets seder hafva nödig uppsigt. Förnämsta husgerådet var ett stort ovalt bord, öfverdraget med en passande oxhud, i kanten fästad med messings tändrickor, som tillika fasthöllo en röd bordkappa rundtomkring ovalen. Denna duk var outslitelig. På tjenstefolkets bord voro långa diskbräden i stället för tallrikar. Dessa bräden upphängdes, tillika med bordet, på en spik.

I samma rum lågo prostens döttrar och husets pigor, så att öfver dessas nattseder icke saknades uppsyn. Der förrättades ock husets arbeten, så att rummet om vintren var garneradt med spinrockar, och om sommaren med väfstolar.

Husets göromål hade en oafbruten gång, såsom drifna af ett vattenverk. Hvar och en hade sin befattning och hvarje befattning sin tid. Kl. 4 på morgonen ringde en väckare första reveilen. Kort derpå gaf prostens klocksträng den andra, och inom 10 minuter var allt i rörelse. Frukosten, föregående afton afmätt för hvarje person i huset, utdelades, drängarne hördes straxt på logen och sju spinnrockar surrade omkring en stor spiseld, som af yngsta pigan borde underhållas med tjärstickor, dem drängarne hvarje afton tillredde och inburo. För att icke öfverraskas af sömnen vid spinnrockarnes söfvande sorl, sjöngos morgonpsalmer; men så snart adventstiden ingick, förvandlades desse till Julpsalmer, som fortsattes hela dagen jemte arbetet. Alla sjöngos ur minnet och upprepades immerfort. Efter slutad aftonmåltid förrättades gemensam bön; huset var straxt i ro, och all eld släckt. I öfrigt fanns allt, äfven det minsta, på sitt ställe; hvarje nyckel på sin spik, och man kunde i mörkret finna det man sökte, utan misstag om platsen.

Ordning, arbetsamhet och stillhet voro från förra tider här så rotfästade, att allt utgjorde ett urverk utan lod. Dock

hade detta hus sina vissa nöjen, som bibehöllo ålderns stämpel och förtjena sin beskrifning.

Julen var det förnämsta. Man beredde sig dertill i god tid och afbidade denna högtid med längtan. En Julafton var ett slags årligt Jubileum och firades på följande sätt. Då bestods ingen middag. Man samlades omkring en stor kettil, i hvilken kokades skinkor, bringor etc. Måltiden utgjordes af mjukt bröd, som doppades i flottet. Kl. 2 eftermiddagen uppeldades badstugan med björkved, och ett äkta finskt bad tillagades. Drängarne badade vid första värmen, som ansågs mindre helsosam. Dernäst infann sig prosten med sin adjunkt och undertecknad. Man afklädde allt, och kläderna lades utanför dörren i fria luften. Hvar och en intog en lafve, i mån af den hetta han åstundade. Hela ämbaren kallt vatten gjötos på den uppglödgade ugnen, som gaf en stekande imma, mot hvilken den häftigaste Sirocco var att anse såsom en förfriskning. Efter några minuter begynte den nakna och på blotta brädet utsträckta kroppen starkt svettas. Då gafs åt den badande en i ljumt vatten doppad björklöfsqvast, med hvilken han immerfort gisslade sig värre än den argaste kapusinermunk, till dess huden blef eldröd såsom en kokad kräfta. Derefter nedsteg man och satte sig på ett bräde, hvarest en dräng, med sina barbariska näfvar, företog tvättningen från hufvud till fot, och slutligen gjöt öfver hufvudet en full skopa varmt vatten. Här var således icke ett österländskt bad, hvars lenhet och behag så mycket upphöjas, utan ett bad à la Tatare i bokstaflig mening. Ändtligen intogos kläderna utur kölden, som ofta steg till 12 à 16 grader, och man påklädde sig dem utan minsta olägenhet. Vid hemkomsten fann man uppbäddade sängar, i hvilka man lade sig med kläderna. En lätt svettning följde och man uppfriskade sig med gammalt Mars-öl, försötmadt med honung och kryddadt med anis, tillika med sönderbetadt julbröd. Döttrar och pigor badade slutligen på samma sätt. Skymningen var redan inne, förrän allt detta för sig gått.

Omkring kl. 5 à 6 upptändes en blossande julbrasa, och råghalm inbars, som, till minst 6 tums höjd, utbreddes öfver hela golfvet och der låg till dess trettondedagen förbigått, då den utbars genom tramp förvandlad till boss. Derefter klädde sig hela huset såsom till ett bröllopp. Prosten och hans fru voro värdfolk, och barnen med tjenstefolk bemöttes såsom julgäster. Borden dukades. Ett ljus upptändes för hvarje person. Prosten höll ett litet tal och utbad öfver huset en lycklig helg. Prostinnan presenterade bränvinsbröd och prosten serverade bränvinet. En gemensam bordsbön lästes, och man satte sig till bords såsom till en af första kyrkans kärleksmåltider. Öfver allt strålade en stilla glädje och förnöjsamhet. Måltiden öppnades med starkt pepprad lutfisk. Derpå frambars julsoppan, som endast gafs denna afton, och förmodligen endast i detta urgamla hus. Den var kokad på ryggen af nyss slagtade svin, med mjölk, och var oändligt mägtig. Vidare kom julgröten, såsom i hela kristenheten brukligt är, beströdd med anis och socker, samt på ytan prydd med utplanterade russin. Midt uti gröten var en grop, uti hvilken lades smör, som smälte af grötens värma. Alla åto gröten ur fatet och ägde efter behag doppa sin sked uti medelpunkten, som kallades smörhålan. Steken bestod af färska refbensspjäll, och måltiden slutades med torta. På tjenstefolkets bord, som i samma ordning serverades, stod dessutom ett stenfat med kokade bondbönor, öfver hvilka var gjutet det flott, som vid kokningen afskummades. Detta fat var en moralisk erinran, att ingen borde äta sig så mätt, att han icke orkade ännu förtära en böna. Också tog hvarje person en sådan, sedan han slutat sin måltid.

Då man uppstått från bordet sjöngs: Lofvad vare du Jesu Christ, och gemensam aftonbön hölls. Alla ljusen släcktes, utom prostens och prostinnans, som brunno hela natten, men, till förekommande af våda, sattes på golfvet i en kopparkittel. Dessa ljus tilläts icke att putsas af ljussax. Man hade en fornsägen, att om de brunno orörda, så skulle,

vid det ögonblick, då Christus föddes, lågan dela sig i tu. Några hade varit så nyfikne att de utvakat denna tidepunkt, och det händer verkligen ganska naturligt, att lågan i ett oputsadt ljus delas för ett ögonblick. Detta var en katholsk qvarlefva och hade sitt ursprung från munkarne, som vakade julnatten och gjorde denna anmärkning till religionssak.

Man gick till sängs, och Julmorgonen kl. 2 ringdes första gången. Andra gången ringdes kl. 3, och ottesången begyntes kl. 4. Såsom den årstiden sällan var slädföre, samlades socknens ungdom till fots. För hvarje gård hade man tillagat ett ofanteligt bloss, som kallades Tanne, och bars antändt för sällskapet att upplysa mörkret. Det var en verklig skön syn att, omkring kl. 4, se dessa bloss från alla sidor nalkas, åtföljde af muntra kyrkogångare. Det var en förnyelse af Roms Tædæ. Vid ankomsten till kyrkan formerades af dessa bloss ett ofantligt bål. Hvar och en ökade det med qvarlefvan af sitt bloss, så att hela kyrkovallen syntes i full brand.

Julottans gudstjenst firades så, att man, vid dagens första gryning, under kommunionen sjöng: Den signade dag. Aldrig kunde större glädje framlysa vid någon andakt, än vid denna psalm. Den kunde endast jemföras med grekiska kyrkans jubel vid påskdagsutropet: Christus är uppstånden.

Efter slutad gudstjenst kl. 9 f. m. spisades straxt middag, och man tog, med en god middagssömn, ersättning för morgonens högtidlighet. Snibbskålarna sträckte sig den dagen äfven till husets drängar.

Julhögtiden tillbragtes sedan med oskyldiga nöjen. Julkalasen inföllo och allt andades glädje. Vår tids kortspel och valsning utgöra allt. Men forntiden var outtömlig på omskiftande förnöjelser. Man såg nästan alla de lekar, som förekomma i den bekanta visan, och många flera, som der icke ingått. Åtskilliga gammaldagsdansar omvexlade med pantlekar. Man dansade vid sång, som hade namn af julvisor, sången bestod ej blott af toner, utan af ord, som förenades med action.

Dansarne bestodo merendels af ringdansar, vid hvilka vissa personer vexelvis agerade. Än föreställdes frierier, med bifall eller korg; med låtsad enträgenhet och lika låtsad ovilja, som ändtligen förvandlades till medlidande; och allt slutades med bröllop, så att omsider hela sällskapet bestod af idel hjonelag. Mången flicka stod der flera resor brud, utan någon minsta jalusie. Vid melodien af folie d'Espagne dansades en rätt artig ringdans, på det sätt att mankönet immerfort avancerar åt höger och fruntimren åt venster, samt vid hvart möte fattar hvarandra under armen och gör en half svängning. Denna oupphörliga ordning, med synbaraste oordning, är icke oangenäm. Man hade ock flera pantomimdansar. T. ex. dansen föreställde en väfnad. Sällskapet delades partals i tu, och paren skiftevis emot hvarandra korsades, än med upphöjda händer öfver, än med nedfällda hufvud under de mötandes händer. Detta föreställde väfstolens skäl vid trampningen. Emellan hvart par lupo barnen såsom skottspolar. När man hvilade, anställdes sittlekar af hundrade förändringar, dels med panter, som alltid förvarades af prostinnan och återlöstes med domens verkställande, ofta sinnrike nog; dels med tillhviskade frågor, på hvilka den å andra sidan sittande hviskade svar, utan att känna frågan. Vid detta allt iakttogs den strängaste vård öfver ungdomens seder. Prosten sjelf var närvarande långt fram på morgonen, och minnet af hans fordna ungdomsnöjen lyste i hans anletsdrag.

Husets andra folkfest var Ostmötet. I Småland hörer till presternas rättigheter, att årligen undfå en aftons mjölk från hela socknen. Det är vid dessa sammanskott, som de ryktbara Smålandsostarne tillkomma, hvilkas godhet beror så väl af mjölkens myckenhet, som ortens bete. Ett stort antal af dessa ostar togo vägen till Wexiö i den tiden, då biskoparne voro mera flitige att hålla prestmöten, hvilka deraf vanligtvis kallades Ostmöten. Den delen af socknen, som låg närmast kyrkan, sammankallades Midsommardagens afton till prestgården. Omkring kl. 9 såg man nejdens flickor med sina mjölk-

byttor på hufvudet samlas från alla sidor. Mjölkbyttorna voro skurade krithvita och vid lockets brädd prydda med en krans af eklöf att förekomma mjölkens sqvalpning. Wärendsflickorna, som bibehålla sin runda grekiska profil, infunno sig i hvita linnen, så lätt klädde att lintyget ofta var deras enda drägt. Detta bör så förstås, att ortens pigor sy sina helgedagslintyg i form af en hel drägt, så att man tror sig se en riktig klädning, under hvilken likväl intet linne bäres, — dock är anständigheten fullt vårdad, ty detta lintyg, som vid medjan är fålladt, såsom en kjortel och stundom tillbundet med ett skärp, har omkring halsen en krage, som öfver bröstet sammanfästes med ett silfverspänne. Lättare klädda samlades aldrig Arcadiens herdinnor till sina ringdansar. Mjölken silades i stora kar, och sedan flickorna fått någon välfägnad, öppnades i sockenstugan en bal, till hvilken socknens drängar voro sjelfbudne. Ljus och svagdricka bestods af prosthuset, och kavaljererne infunno sig uti stickade lifstycken af sämskadt skinn, laskade bockskinnsbyxor och brokiga strumpeband med mångfärgade tofsar vid knäspännet. De voro Theocriti herdar med lena Sicilianska språng. En oskyldig glädje varade, till dess solen påminte sällskapet att återgå. Ostarne voro då redan under prostinnans egen hand färdige, och de, som det åstundade, hemtade mjölkvasslan efter ystningen i sina käril och åtskildes förnöjda.

Den tredje husets folkfest utgjordes af humleqvällarna. Kronobergs län har stark humleplantering, och i September månad utgjorde humleplockning aftonsysslan i de flesta presthus. Med denna i sig sjelf icke roande förrättning, efter en sträng dags arbete vid kornskörden, hade forntiden förenat en liten lustbarhet. I skymningen upptändes en stor stockeld, medan drängarne inburo och framför spisen uppstaplade en stor hög humlerefvor. Inom få minuter satt hela huset omkring denna stapel att plocka humle. Men såsom detta arbete, som flere aftnar å rad fortsattes till kl. 10 och 11, var mycket sömngifvande, undfägnades sällskapet med öl, och för att

hålla ögonen vakna, ålåg hvar och en att förtälja någon saga ur forntiden. Från plockningen var ingen frikallad, utom prosten och hans fru. Men sagoförtäljningen öppnades af prosten och gick för hvarf till adjunkt, döttrar, drängar och pigor. Hvar och en hade beredt sig dertill, och den som hört något roligt sparade det till humleqvällarna. Man trodde sig försatt i en Isländsk aftonsamling. Husets sätt att umgås med tjenstefolket gjorde, att ingen tvekade frambära något af sitt förråd. Alla voro uppmärksamme på den talande, och då denne slutade sin berättelse, började den nästintill sittande med den vanliga prologen: Det var en gång etc. Denna frihet var ganska nyttig att förena tjenare och fri, och af huset skapa ett hjerta och en själ. Också fanns intet hus, hvarest tjenstefolket visade mera tillgifvenhet och trohet än i prostens, der alla ansågo sig såsom barn och husbondfolket såsom föräldrar. Vid dessa sagor upptäcktes allmogens rådande esprit, och man kunde deraf göra mången nyttig reflexion. I synnerhet gingo elaka styfmödrar för draget, hvilka förtryckte en styfdotter, men framdrogo en egen, som dock alltid blef utan man. Dernäst kom ordningen till de rika, som immerfort bedrogos genom sin girighet, då den fattige, under sin förnöjsamhet, blef lycklig och omsider rik. Vidare förekommo munklegender, i hvilka Sanct Pehr hade mycken beställsamhet att utdela sina gåfvor. Hvar och en undfick af honom det han önskade, men de fleste önskningar voro ovise och misslyckades. Omsider uppträdde stockdumma drängar, som bokstafligt uppfyllde sina husbönders befallningar, och dermed åstadkommo de tokigaste oredor. Man återgick äfven till fabeltiden, då djuren kunde tala, och lät dessa djur anställa öfverläggningar om sina ägares förhållande. Jemväl inströddes vidskepelser om skogsrå, tomtegubbar m. m., som utvisade den ortens tillgifvenhet för skrock. Men det var ett nöje att höra mången dräng med sin enfaldiga berättelse ådagalägga sin frimodighet att tala och förråda sin karakter. Det var ock på detta sätt, som prosten studerade folkets lynne i hela församlingen, ty dessa

sagor, som fortplantades i tysthet, framburos här utan förbehållsamhet.

Några drag af Prostens person böra här tilläggas.

Såsom han bittida togs från sina studier, så var han icke en lärd man. Men han var hvad mera är, en sann själasörjare och en duktig kyrkoherde. Hela hans omsorg sträcktes till hans församling. Han indelade en pastors pligter uti 4 stycken: att vårda sin församling, förestå sitt hus, betala sina kronoutskylder och lyda sin biskop. I öfrigt bestod hans lecture deruti, att han läste sin Bibel, Lutheri skrifter och de utkommande synodal-disputationerna. På hans bord låg ständigt Fritschs bönebok, ett par glasögon och en pennknif, som aldrig nyttjades. I ungdomen hade han skrifvit många predikningar. På ålderdomen beredde han sig med dessas jemförande och utsökte ett nytt ämne, eller åtminstone ett nytt afhandlingssätt. Hans predikningar voro uppbyggliga, bibliska, renläriga och klara. Han uppträdde såsom en fader ibland en stor barnskara. In till sena åldern förrättade han sjelf alla husförhör, ehuru hans socken var ett verkligt Ridgöthaland. Åkredskap med hjul nyttjades icke. Han sjelf med fru och döttrar sågos alltid till häst vid insocknes resor. Hans döttrar voro uppfödda till Amazoner.

I sin tids religionstvister tog han ingen del. Pietister och Herrnhutare voro i hans hus lika okände som i Kina. Tollstadii och Rutströms namn hade han aldrig lagt på sitt minne. Om Deister, fritänkare m. m. gjorde han sig intet begrepp. Han lemnade dem åt biskoparna. Det var honom nog, att hans församling trodde rätt och lefde kristeligt. Då andra pastorer grufvade sig, fann han tillräcklig ressurs i en ny upplaga af Hunnii Epitome credendorum. Dock beklagade han ofta, att bibelläsning dagligen aftog. Han höll Gezelii bibelverk för en dråplig hjelpreda, och dref på sina adjunkter, att nyttja det med flit. Sjelf kunde han sin Bibel utantill, och fordrade det af hvarje prest.

Om sin tids politik bryddė han sig alldeles icke. De stora tvister, som den tiden hvälfde emellan partierna, voro honom okände. Att riksdagar höllos, kände han blott af riksdagsval och contingent. Hvad der beslöts, läste han aldrig. Dock märktes, att han älskade Ständernas regering. Han var uppfödd under envåldet och hade sett det föra riket på branten af sin undergång. Han hade sedan, under frihetstiden, öfverlefvat två krig, som, ehuru olyckliga, dock nästan endast omärkligt ökade utlagorna, och fann snart allt återställdt genom Ständernas styrelse. Då hans gäster började politicera, ropade han på Snibbskålarna, som gåfvo diversion. Fortsattes talet, så hade han en skål för Ständernas harmoni i beredskap. Den lydde så här: Skål för dem, som svärdet bära, skål för dem, som ordet lära, skål för dem, som handel föra, skål för dem, som plogen köra. Denna skål, som var hans politiska trosbekännelse, delades i fyra: en för hvart stånd. Efter denna präambule lades alla fyra tillhopa och om versen då icke lästes rätt, pliktades med en päl, till dess omsider man fick höra: skål för dem, som svärdet köra, skål för dem, som handel bära o. s. v. Man studerade på versen, drack förgäfves och pliktade. Hattar och mössor försvunno. Så vanns prostens önskan.

Lika liten del tog han i det, som hände utom riket, ja ock utom hans församling. Finska kriget erinrade han sig ungefärligen så, som en annan erinrar sig Erik den Heliges krigståg. Sjuåra kriget kände han endast af krigsbönen samt deraf, att han saknade sina soldater på läktaren och vårdade deras enkor. Men krigsämnet var lika obekant för honom och hans bönder. I hans hus fanns aldrig någon avisa. Han förde ingen brefvexling med någon, utom sin häradsprost. En bok papper var honom tillräcklig för 2 år.

I hans öga och tal lästes redlighet och vänlighet. Det var honom en plåga att fälla ett enda hårdt ord, om icke det utkräfdes af sedernas ohelgd. Han var ock otroligt älskad af sina åhörare. De kallade honom: käre far! och prostinnan: kära

mor. Då han fick prosttitel, skedde ingen annan förändring, än den, att käre far i prestgården förvandlas till käre far i prostgården. Det var endast hans prestbol som njöt fullmakten.

Det kunde synas, som hade han varit penningkär, ty han försakade icke sina smärre inkomster. Men man bör ock märka, att han med sina åhörare höll samma contract, som hans förfäder. I hans socken funnos hemman, som löste tionden efter kronovärde. Pastoratet var ringa. Sin lilla öfverloppsspannemål sålde han endast till socknens fattiga, och det till 4 dal. silfvermynt tunnan; men han ville då gerna hafva betalning i hårdt mynt. Han kunde aldrig i sin lifstid blifva öfvertygad, att papper var penningar. En sådan transsubstantiationslära gick öfver hans hufvud.

Hans hus var hederligt, men dock med en viss gammaldags tarflighet. Hans barn spisade i hvardagslag med fina trädskedar af päronträd, dock i form af silfverskedar. Det var icke hushållning; det var sed. Caffe fanns aldrig i hans hus. The hölls för fruntimmersfrämmande. Ett fjerdedels skålpund räckte i fyra år. Hans kryddbodräkning var bestämd till 6 dal. silfvermynt. Två skålpund socker voro på året en stor depense. Några få kryddor utgjorde resten. Af hökare beskattades han endast för julfisk, salt och sill. Men hans stora ladugård, trädgård, bigård, ett rikt fiske och flere förmåner gåfvo hans hus ett rikt och omvexlande bord. Församlingens hedersamhet bidrog mycket. Alla Söndagar fördes till hans hus matvaror af bästa hjerta, och den gamla seden bör äfven nämnas, att hvar och en som lemnat en skänk, fick en kaka fint bröd i sitt kläde tillbaka.

Om någon menniska lefvat ett nöjdt lif, så var det han. För rättegångar hade han en outsläcklig afsky. På sitt 70:de år anmodades han af landshöfdingen att biträde en taxering på Alfvestad, der ting då hölls. Han skref ett höfligt bref tillbaka och utbad sig såsom en ynnest, att då han all sin tid icke vistats på ett ställe, der ting hölls, hans grå hår måtte skonas för den nesan att der visa sig. Landshöfdingen

fann denna compliment så egen, att han beslöt sjelf fara och förnya sin anmodan. Han ville göra personlig bekantskap med en prest af så sällsynt aversion för domstolar. Här var ingen undflykt. Prosten lät smörja sina stöflar och skura sina sporrar, samt begaf sig åstad på sin yraste häst, åtföljd af sin klockare. De hade så tidigt lagt 2 mil till rygga, att de voro de första på stället. Landshöfdingen hade det nöjet att på en gång se stiftets längste prest och längste klockare. Det var honom ett nöje att tala med en pastor som till pricka kände sin sockens ekonomiska behof. Flere goda författningar blefvo följden af detta samtal. Då prosten afreste, beundrade alla hans vighet att kasta sig på en dansande häst, att sitta i sadel så fast som en stallmästare och i full carrier försvinna.

Det enda, som kunde läggas honom till last, var det beslut, att ingen skulle lemna hans hus oknäckt; det var husets arfsynd. För sin egen del var han i öfrigt en i högsta måtto ordentlig man. På egen hand såg man honom nästan aldrig nyttja någon annan dryck än husets svagdricka. På främmande ställen kunde han aldrig förmås att dricka utöfver den högsta nödtorft. Men då han var värd, gick det allvarsammeligen till. Han gaf då efterdöme och uppmaning. Han stod ock såsom en pelare, då alla sågo sig om efter hvilan.

Han försäkrade ofta, att i hans timliga lycksalighet honom endast fattades en son till efterträdare. Vid fruns tredje *) grossess väntade han den med visshet. En embetsförrättning ålade honom frånvaro. Vid hemkomsten mötte honom en piga. Han frågade efter tillståndet. Väl, sade hon, kära mor är förlöst. Hon har väl då fått en flicka igen, utbrast han med någon ifver. Nej, svarade pigan. Så, sade han, har jag en son. Inte heller, svarade pigan, kära mor har fått två flickor. Han tog straxt sitt parti, att den äldste af tvillingarne skulle åt honom skänka sin första son. Oupphörligt skämtade han med henne derom, medan hon uppväxte. Hon höll ord och öfverlemnade åt sin fader sin förste son, då han var blott ett

*) Rätteligen fjerde. Se sid. 31. Anm. 1861.

år gammal. Undertecknads moder gaf denna gåfva, och denne son uppföddes såsom prostens egen son. Det är på denna grund, som han så noga känner husets ärender.

Hans sju lefvande döttrar blefvo alla hederliga prostinnor eller pastorskor, och fruktsamma mödrar. På 1760-talet hade prosten hela sin afkomma samlad, med mågarne hopräknade 49 personer. Alla dessa lefde i synnerlig slägtkärlek. Vid arfskiftet förenade de sig, att ingen skulle ärfva det ofvanbeskrifna hornet. Det skulle blifva prostens barns föreningspunkt. Undertecknads moder emottog det första gången, och hela slägten böds att nästa Midsommarsdag i hennes hus dricka stamfadrens minne. Det skedde. Då den åtskildes, emottogs hornet af en annan dotter med samma anbud för nästa år o. s. v., till dess slägten skingrades af frånfälle och spridning i flere grenar.

Under hela sin lifstid hade prosten ingen sjukdom. Han afmattades småningom och var ett år sängliggande utan feber eller minsta plåga; vid fullt bruk af sina utvärtes sinnen och invärtes munterhet. Han succederades af sin äldste måg; och är denna märkelighet inträffad, att ännu i dag (1801) pastors- och komministerssysslorna, såsom förut, oupphörligt tillfallit prostens afkomma *).

*) Af Wieselska slägten ha 15 tjenstgjort som prester i Wislanda i sammanlagda omkring 450 år, af hvilka 6 varit kyrkoherdar i oafbruten följd af 174 år, och af dessa Elias och Samuel Wiesel i sammanlagda 105 år. Dessa äro: Harald Almosius i 42 år, Sam. Wiselius i 18 år, Haralds svåger Gabr. Nicolai Sporsinus i 8, Haralds måg Nic. Torgeri och dennes son Matth. Nicolai i 7, El. Wiesel i 49, Sam. Wiesel i 56, Is. Heurlin i 45, N. Wieselqvist i 31, Hyltenius i 60, Cavallius i 42, Jonas Wiesel i 10, El. Wiesels mågar Alander och Paludius i 41, N. Wieselqvists måg Malmborg i 16 år, o. s. v. Anm. 1861.

Upplysningar.

(Meddelade af C. G. Rogberg år 1830.)

Sid. 9. Enligt S. Rogbergs uppgift i Smålands beskrifning fick Sam. Wiesel under sin faders lifstid 1726 en slags survivance-fullmakt eller kollationsbref på kyrkoherdesysslan i Wislanda. Vid fadrens död tillträdde han, såsom författaren rätteligen uppgifver, pastoratet utan ansökning, val, eller ny fullmakt.

Sid. 10. Den gamla prestgårdsbyggnad, hvari Wiesel bodde, nedrefs 1814. Af de öfriga byggnaderna från hans tid finnes nu blott en sädesbod qvar.

Sid. 10. Af den spegelram här omtalas, återstå blott tvenne sneda pelare, som utgjorde dess yttersta prydnad.

Sid. 11. Den skänk, hvilken här beskrifves, är det egentliga husgeråd, som ännu finnes qvar.

Sid. 16. Elias Wiesel, hans frus Chr. Dimbergs, äfvensom Sam. Wiesels och hans frus Margareta Littorins porträtter finnas ännu inom slägten.

Sid. 28. Den dotter af Wiesel som här omtalas, hette Catharina och var moder till Sam. Ödmann*).

Sid. 29. Prosten Wiesels sju döttrar: 1) Anna Dorothea, gift med prosten Isak Heurlin i Wislanda, ägde med honom 6 barn, af hvilka profess. L. N. O. doctor Sam. Heurlin**) i Åsheda, samt 2:ne döttrar ännu lefva. 2) Christina, gift med kyrkoh. Bergenholtz i Nottebäck, hade 2 söner och 2 döttrar. 3) Catharina, gift med prost. Ödman i Hjelmseryd och moder till 4 söner och 3 döttrar. 4) Helena, gift första gång med komm. Hagelqvist i Skatelöf, och andra gång med prost. Lundeberg i Hofmantorp. I förra giftet hade hon en son och 2:ne döttrar. 5) Margaretha, gift med prosten Widebäck i Lenhofda och moder till 2

---

*) Hon var ock farmor till riksdagstalarn, prosten E. S. Ödman, och mormor till skalden Ingelman. Anm. 1861.

**) Dog 1835 vid 91 års ålder. Hans son var biskop C. J. Heurlin. Anm. 1861.

söner och 5 döttrar. Af sönerna lefver ännu prosten i Jäder, doct. Enev. Widebeck *). 6) Sophia, gift med prosten Wieselgren i Lenhofda, hade 3 döttrar. 7) Ulrika, gift med prosten Wieselqvist i Wislanda, ägde med honom en son och 2:ne döttrar. Prosten Wiesels afkomlingar utgöra, för närvarande (1830), ett antal af mer än 300 personer.

Sid. 29. Det dryckeshorn, som årligen ombyttes emellan Wiesels sju mågar, stadnade slutligen hos prosten Wieselgren i Lenhofda och finnes nu derstädes hos dennes måg, prosten Engstrand **).

Sid. 29. Efter Sam. Wiesel, som dog 1773, blef hans första måg Isak Heurlin pastor i Wislanda. Honom efterträdde 1786 Wiesels yngste måg, Nils Wieselqvist (f. 1732, † 1805). Han efterträddes 1806 af Erik Hyltenius (f. 1747, † 1829), gift med Helena Heurlin, ofvannämnde Isak Heurlins dotter. Prosten Hyltenii måg, komministern i Wislanda, mag. Carl Fr. Cavallius, har nu förslag till den lediga kyrkoherdesysslan ***). Utgifv. har honom att tacka för de flesta af de här meddelade upplysningar.

---

*) Afled 1835. En sonson till henne är domprosten Widebeck i Strengnäs. Hon var äldre än systrarne Catharina och Helena (tvillingar). Anm. 1861.

**) Innehades sedan af den yngre prosten Engstrand i Lenhofda, hvilken afled omkring 1855. Anm. 1861.

***) Han erhöll ock platsen och dog der 1857. Anm. 1861.

Om disciplinen och lefnadssättet vid Wexiö Skola och Gymnasium intill 1780-talet.

Det skall knappt anses troligt, att pedanteriet, oaktadt 18:de århundradets stigande ljus, kunnat så länge bibehålla sig vid ett läroverk, som hade så många skickliga embetsmän. Följande anteckningar, grundade på min egen erfarenhet, förtjena ett rum bland samlingar för upplysning om Svenska uppfostringsverket. De äro bokstafligt sanna och författas utan att fläcka de styrandes namn.

Att rätt förstå denna målning, måste ett kort begrepp fattas om läroverkets organisation. Wexiö Skola har fyra Colleger, en Apologist samt Rector och Conrector. Sjelfva skolan var fördelad i följande rum: Till höger i förstugan var dörren till ett ganska stort auditorium, som kallades Storskolan. På gaflen midt för stora gången sågs en stor Catheder och en liten fanns för hvarje class. Till venster voro två classer, endast åtskilde med en smal gång. Den främste kallades Öfra Lexan; den närmast dörren Nedra Lexan. Till höger sågos två classer. Den främsta kallades Mellan-Lexan och den andra kallades Tampen; hvilket dock var ett öknamn, som ej offentlig uttalades. Latinska namnen voro i omvänd ordning mot andra skolor. Classis prima var den förnämsta och Quarta den sämsta eller Tampen.

I detta stora rum församlades alla fyra classerna på en gång, hvarvid, under läsningen, ett så förfärligt buller uppstod, att aldrig på någon den stormigaste sockenstämma eller på den liderligaste krog värre oväsende kunde höras. Fyra gossar, som, för att höras under denna symphonie, nödgades skrika med

full hals, och fyra Colleger, som rättade med lika dundrande stämma, samt ständig interfoliering med risslag, gråt och mycken skrän, gjorde att den, som stod i dörren, icke kunde urskilja något ord, utan trodde sig vara stadd i en dröm, der allt blandades med jemmer och oreda: latin, cateches, glosor och stryk.

Apologisten hade ett eget rum, som skämtvis och i tysthet kallades krittunnan; der aflopp allt tyst och fredligt.

Till venster från förstugan gick man genom en mörk gång till ett auditorium, som kallades Ringa-Skolan. Icke af vilis, ringa, såsom motsats af Storskolan, utan af de 2 classer, som voro der och kallades Circuli. Der läste Rector och Conrector skiftevis conjunctim. De ynglingar, som der undervisades, kallades Circularister, hvilket var ett hedersnamn. Öfre Ringen gaf rätt att flyttas på Gymnasium och nedra Ringen emottog dem, som flyttades från Storskolans öfra Lexa.

Sedan nu termini technici, såsom i alla vetenskaper sker för korthetens skull, äro bestämde, vidtager sjelfva styrelsen af denna skola, som på 1760-talet hade emellan 150 och 200 lärjungar.

Regeringsformen för denna Republik var en blandad Monarchi med Aristokrati. Rector Scholæ var det stora hjul som dref allt, men kuggarne voro mångfaldiga och konstigt sammansatte. Dessa kuggar bestodo af skolans functionarii, till hvilka icke lärarne hörde, utan blott skolans gossar.

Näst Rector, som var summus imperans, kallades förste embetsmannen Notarius Scholæ. Detta vigtiga kall tillhörde beständigt den yngling, som innehade första rummet i öfra Ringen. Genom honom emanerade Rectors bud; han var skolans Vice President. Hvarje Lördagsmorgon uppsatte han en lista på den ingående veckans functionarier och det egenmägtigt. Genom honom verkställdes alla anstalter. Han njöt ock för sin möda särskildt 4 daler silfvermynt i terminen från Socknegångs-medlen.

Näst honom var en ansenlig embetsman, som kallades Claviger et effundens preces. Detta var hela titeln; man sade dock vanligen blott Claviger. Dervid tänker man sig förmodligen en, som har skolans nycklar i vård. Men honom betroddes dock blott en enda, nemligen nyckeln till ett i förstugan stående skåp, hvaruti alla skolans ris förvarades. Honom ålåg, att för hvarje timme, då lärarne ingingo i sina classer, följa dem med ett ris pro persona, samt efter lection återhemta och inläsa risen i sitt skåp. Med denna skattmästaresyssla hade man förenat skyldigheten att hålla bön för hela skolan. Dessa böner messades såsom i en kyrka. Embetet var ambulatoriskt och ömsades hvarje Lördag.

Af öfra Ringen utnämndes hvarje Lördag 2 officiarii, som kallades Notatores Scholæ. Deras syssla var ett fiskalat öfver djeknarnes förhållande i Stor-Skolan, medan lärarne samlades i förstugan och samtalade om tidens händelser, avisor, m. m.

Från nedra Ringen tillsattes 2, som kallades Notatores in templo. Dem ålåg, att fiskaliter anteckna de gossar, som försummade gudstjensterna och bönstunderna eller i kyrkan begingo någon oordning. För att bevisa sin talan, utvalde de 2 testes, som bevitnade käromålen. Detta val berodde af dem sjelfva. Hvarje Notator hade sina vissa classer att bevaka, och en testis på hvardera sidan.

Denna inrättning medföljde den olägenhet, att Notatores tidigt vändes till det lastbara begäret att finna många brottsliga. Den gaf anledning att utöfva enskild hämnd och förderfvade hjertat med corruption, i det mången gosse med en kringla eller skorpa löste sig från käromålet. Med ett ord: sysslan var en kringla-not.

Öfre Lexans göromål var att hafva skolrummens nycklar, öppna och låsa dörrarna, samt tillskrufva och öppna fönsterluckorna. Två sådana tillsattes hvarje Lördag, under titel af Observatores fenestrarum.

Mellan-Lexan och Apologist-classen hade den functionen att hvarje Lördag göra nya ris. Dessa embetsmän kallades virgas cædentes. De af mellanlexan, såsom yngre, voro handtlangare och anskaffade spön. De andra componerade dessa spön efter viss föreskrift. Fyra gossar, 2 af hvardera classen, förordnades härtill. Riset borde vara 6 qvarter långt, bestå af 7 spön, som i en vedjekrans korsvis instuckos, att utgöra en klump, hvarefter de flätades och, 1½ qvarter från illändan, sammanbundos med en tråd. Resten var då blott det finare riset. Dessa ris kostade nejden omkring staden minst 3000 unga björktelningar om året, och i min tid hämtades virket 2 à 3 fjerdingsväg från staden. Risen inlemnades Lördags aftonen och adproberades af Claviger.

På nedra Lexans och Tampens lott föll att sopa skolan. Deras titel var Scholam scopis mundantes. Dertill utnämndes fyra. Man såg der hederliga mäns barn ofta af lika längd med qvasten tillbringa Lördagseftermiddagen med sopning.

Så gick hela inrättningen jemt och oupphörligt såsom ett qvarnhjul.

Om Lördagsförmiddagen hölls ett sammanträde kl. 10. Då undersöktes och straffades hela veckans brottmål. Här är åter af nöden att beskrifva skolans straffbalk. Tre slag med rise's klump utanpå skinnbyxorna kallades stut. Fem slag kallades dubbel stut.

Man indrog såsom Rabbinerne ett slag vid fördubblingen. Tre slag med risets lilla ända på bara kroppen kallades våt Stut. Ett slag på axeln, så att det mjuka risets klump föll utåt ryggen, kallades Ryggslag. De slag, som med risets lilla ända gåfvos ofvan på bara handen, kallades Plaggor. De åtföljdes alltid partals och fingo namn af Handskar. Alla dessa distinctioner voro noga kände af ungdomen och ofta intryckte af erfarenheten.

Lördagssammanträdet anfördes af Rector och kallades Stutamöte. Ett expressivt namn. De samlade gossarne, som

visste sig stå på fiskalernes listor, infunno sig modfällda och botfärdiga. I det ögonblick, då Rectorn inträdde, instämde hela ungdomen och sjöng: miskundelig Gud, låt nådens sol upprinna. Medan versen sjöngs, uppträdde Rector i Cathedren. Sedan föllo alla på knä och Claviger messade utur ps. 104: Du upplåter din ande, så varda de skapade. Hela ungdomen svarade i samma ton: Och du förnyar jordens ansigte. Sedan fortfor Claviger: Låter oss bedja, samt sjöng en lång bön tillika med välsignelsen. Efter denna besynnerliga förberedelse befallte Rector ris, dem Claviger inbar. Imellertid uppläste Notarius sin tabula eller förteckning på den ingående veckans functionärer. Hvar och en gaf då noga akt på sin nya beställning. Omsider framgåfvo Notatores sina listor. De borde skrifvas på vikna ark in folio. För hvarje brottslig stod ett nummer, som tillkännagaf hans class. Dessa listor voro systematiskt författade under vissa rubriker: absentes, strepentes, loquentes, ridentes, ja ock pedentes. De anklagade uppropades, ransakning anställdes, vittnen hördes och stundom jäfvades; men slutet var gemenligen risets åtgärd. Jag erinrar mig med vedervilja en Circularist, som, ehuru 22 år gammal, fick ett par dubbla handskar, för det han försummat en aftonbön. Det synes mig likt Jesuiternas disciplin i Paraguai. Hvart och ett brott hade sitt straff efter skolans missgerningsbalk. Stundom modererades de pro re nata. Men den våta Stuten var förenad med ignominia och merendels med relegation. Jag såg blott ett enda sådant straff och det gafs för snatteri.

Utom allt detta hade skolan ett straff, som kallades: bära Klumpen. Det gafs för grofva förseelser, och jag såg det äfven blott en enda gång. En stor klump af masur, var fästad i en jernkedja, som af Rector med hänglås sattes omkring smalbenet. Kedjan var så lång, att klumpen kunde beqvämligt bäras på armen. Klumpen bars flera dagar, efter brottets storlek. Delinqventen nödgades emedlertid freqventera skolan

och der sitta med klumpen vid sin sida. Om nätterna lät Rector klumpen aftagas.

Man talade ock om fängelsestraff, men det nyttjades icke. Skolans fängelserum var i min tid aldrig öppnadt. Framför dess dörr stod det omtalade Risskåpet, till bevis att entreen icke förmodades.

Till skolungdomens onera hörde vidare, att lärarne borde tillsägas, när klockan slog. Klockan 6 om morgonen, eller en timma förr än lectionen började, infann sig från hvarje class en lärling hos sin Collega, samt en af nedra Ringen hos Rector eller Conrector, att väcka sin lärare, samt höst och vår upptända hans ljus. Sedan bådades lärarne hela dagen för hvar timma. Den, som sprang i detta öfverflödsärende, kallades Significator och ombyttes för hvarf hvarje dag.

En dag om våren gafs hela skolan frihet från läsning för att plocka tallstrunt åt Rector. Han bekom då så stor myckenhet, att han kunde förse alla sina vänner med ämne till tallstruntöl, som der mycket brukades. Bönderna omkring staden klagade jemmerligen öfver denna förödelse på sin växande tallskog. Men saken förblef på gammal fot.

Äfven ålåg gossarna att i allmänhet hvarje höst gifva Rector 2, samt sin Collega 2 ljus. Detta var för Rector en betydlig inkomst, emedan hvar och en sökte hedra sig med stora ljus.

Såsom höst och vår läsning i skolan skedde vid ljus, ålåg hvarje class att dertill contribuera. Detta skedde så, att classens Notarius lät Rector justera den vigt, som erfordrades. Notarierna visste sedermera, såväl som någon Proviant-Commissarius, att hushålla så, att hälften dem tillföll i besparing.

Genom så många faror, mödor och uppoffringar passerades från skolan till Gymnasium, som låg i skolhusets öfra våning. Denne metamorphose åtföljdes af nya äfventyr.

Att förstå detta andra stadium af en ynglings vistande vid läroverket, är nödigt känna Gymnasii inrättning.

Gymnasium hade ett stort och ett litet Auditorium. Dess elever fördelades i tre classer: Öfrings-Gymnasister, Nedrings-Gymnasister och Translater. Med detta sista namn belades de, som på Gymnasium tillbragte sitt första år. Derifrån flyttades de nästa år till Nedringen och året derpå till Öfringen. De, som voro färdiga att gå till Academien, kallades Abiturienter. Om dessa titlar var man ganska noggrann.

Flyttningsdagen var så högtidlig, som en Academisk Promotionsdag; men hade sina äfventyr.

Consistoriales inträdde i full drägt uti Ringaskolan. Rector framtog en lista, som utvisade deras ordning, hvilka flyttades. Namnet utropades och den nya Gymnasii-Candidaten gick. Hvar och en hade förut vidtalat en Öfrings-Gymnasist, som under den vådliga färden skulle vara ledsven och beskyddare. Dessa ledsagare stodo i den mörka gången och hade hvar för sig en svart kappa, som kastades på klienten, hvarpå resan fortsattes i fullaste språng. De Circularister, som ådragit sig ovänskap af Gymnasisterna, antingen med försummelse i helsningar eller genströfvighet att ur Fiskalats-Protokollet utstryka protegerade brottslingar, voro nu blottställde för örfilar, som hederligt regnade i den mörka gången, ja ock hela trappvägen uppföre. Man var derföre ganska angelägen att söka sig en stark protector, som afvärjde resans faror. Vid uppkomsten på Auditorium placerades translati till höger närmast dörren. Rummet var sedan en helig fristad; dock hände någon gång, att de slängar, som med vighet och styrka undgingos på vägen, återkommo på Gymnasium. Lectorerna kände väl denna oordning, men låtsade ej märka den.

På eftermiddagen förestod en annat vexation. Denna bestod uti utdelning af Cursar till Gymnasisterna. Att förstå detta, måste man känna sättet att utdela Socknepengarna. Det var i Wexiö af egen beskaffenhet. Alla pastorater voro värderade till ett visst belopp i daler silfvermynt. Denna reglering var ganska gammal. De tre styfver, som i djeknepengar

utgifvas af hvart matlag för terminen, delades sålunda, att två styfver kallades förgång och den tredje eftergång. Att få detta på redig fot hade man upprättat en förteckning med kolumner, rutor m. m., på hvilka man med en blick kunde se pastoratets värde i för- och eftergång, samt hvilka socknar voro anslagne till särskilda ändamål, såsom Collegers löneförbättring, musiken o. s. v. Pastoraterna voro uppsatte efter alfabet. Vid socknarnes utdelning antecknade man deras namn, som dem erhöllo. Denna förteckning kallades Cursus paroeciarum, men vanligt blott Curs. Det ålåg Translati att med sådana Cursar förse alla gymnasister; och de Translati som hade ovänner, nödgades vid vite af örfilar hafva så stort antal, som påfordrades. Den oordning begicks ofta, att en och samma Gymnasist fordrade fem till sex stycken af en och samma Translat, samt sönderref den ena efter den andra. De, som skulle uppflyttas, nödgades således i förväg använda hela månadens ledighet endast att skrifva Cursar, och såsom dessa intogo ett helt ark, fordrade myoken liniering och noghet på siffran, så var detta en betydlig börda.

Translati ålåg vidare, att beständigt bära kappa hela första och sedan största delen af andra terminen. Om de visade sig utom porten okappade, ägde hvarje Gymnasist gifva dem örfilar. Dessa kappor förvandlades redan i min tid till kapprockar. Dervid bör märkas, att ingen annan än Translaterne och Gymnasisterne ägde rätt bära kapprock. I den strängaste köld och hårdaste oväder var icke för någon, som hörde till Skolan, tillåtet att visa sig kapprockad. Man såg hederliga mäns barn i kalla kyrkan skallra tänder af köld, och Translaterne i heta vårvärmen svettas; de förra i saknad af rätt, och de sednare af tvång, att bära kapprockar. Detta var så strängt, att en djekne, som under inresan till staden haft kapprock, nödgades i tullen afkläda den, om än himmelens fenster voro öppnade. Ingen klagade deröfver. De gamla prostarne sade: våra pojkar äro icke bättre än vi varit.

Emellan Christi Himmelsfärdsdag och Pingst inföll den

tiden, då Translaterne erhöllo någon lindring. De samlades då in corpore och gjorde till Nedrings-Gymnasisterna en procession. En taleman anhöll på de öfrigas vägnar om den ynnest att få aflägga kapporna när de gingo på gatan. Det hände då stundom, att någon kitslig Gymnasist gjorde mycken svårighet, förklarade att detta var mycket begärdt, höll upprop att utröna, om alla voro närvarande och befunno sig uti en ödmjuk ställning m. m. Derpå hölls en öfverläggning, vid hvilken hvarje Gymnasist hade liberum veto. Omsider beviljades supplicanterna deras bön. Denna rättighet kallades libertas platearum. Med den voro förenade flera privilegier. Från den dagen ägde Translaterna äfven att utan kapprock visa sig på mindre Auditorium; de ägde der sätta på sig hatten och deltaga i allt stojande lika med Nedrings-Gymnasisterna. Men på det större Auditorium och i kyrkan fordrades ännu kapprock. Libertas' platearum gafs alltid kl. 1 och Translaterna, i likhet med lössläppta hundar, begingo då under tusende jubelrop, spring och stoj, sådant oväsende, att Rector Scholæ, som hade den timman uti rummet inunder, ingen läsning kunde företaga. Ibland de monita Rector gaf åt transferendis, var alltid det, att de på denna Carnavalsdag icke skulle sätta honom i fara att krossas under taket, som ofta gungade såsom en svallvåg öfver hans hufvud. Ifrån denna dag placerade ock translati sina kapprockar uti ett till den ändan inrättadt contor på öfra botten. Det ålåg äfven translati, att bortbära och återhemta Gymnasisternas themaböcker, samt hos Gymnasii-lärare göra significators-tjensten med väckande, ljusets tändande och tillsägning, då klockan slog till deras lästimmar.

Sedan translati flyttades till Nedringen, erhöllo de följande termin utan procession libertatem Gymnasticam et templi, d. ä.: rätt att så på stora Auditorium, som i kyrkan visa sig utan kappa. De hade då fullkomligt flugit utur sin puppa, fullbordat sin penalism och inträdt i högsta stadium af en Gymnasistisk varelse.

Intill biskop Wallqvists tid räckte dessa oordningar. Han borttog Translaternas penalism, dock med Gymnasisternas begifvande, det han af höflighet begärte i ett skönt tal. Han aflyste ock det oskickliga uti de anförde stutmöten, och såsom all hans reform var grundad på klokhet, bibehölls det, som var nödvändigt till ordning och skick.

En förändring är dock gjord, som bort bibehållas. Det var här brukligt, att kl. 2 e. m. Gymnasisterna för classerna i Skolan höllo repetition af det stycke, som skulle läsas från kl. 3 till 5. Dessa repetitioner eller rättare förberedelser förrättades enligt en af Notarius Gymnasii författad Tabula Repetitionum för hvarje termin, och hade den fördel att skolgossarna förbereddes, att Collega fann någon lättnad, men i synnerhet den, att Gymnasisterna lärde sig informera. Rector Floderus bevistade oupphörligt dessa timmar, gick från class till class, gaf stundom repetenten någon vink att närmare utreda o. s. v. samt förklarade då och då sitt bifall. Det var en ambitionsaffär att göra sin sak väl och man sökte vara öfvad i det som förekom, till Rectors nöje. Så tilldanades många skickliga informatorer vid Skolan, så att de kommo skäligt öfvade till Academien. Den äran att vara Lärare gjorde, att denna möda villigt åtogs, och då Repetenten stod väl hos Claviger, hade denna den artighet, att förse classens Catheder med ris, det man dock aldrig brukade, utan blott ansåg såsom en distinction och full likhet med classens ordinarie lärare. Repetitionerna borttogos till förmån för några Vicarier, som tjente utan lön. Gossarne nödgades således betala den och Gymnasisterne saknade en nödig öfning.

Innan jag låter Abiturienterna lemna Wexiö, bör ännu en plägsed omtalas. I den provinsen är skillnad emellan resa och fara. Man reser der blott till Academierna. Alla andra färder uttryckas med fara. Det är så allmänt, att då någon frågar: huru snart tänker ni resa? eller hvad år reste ni? endast fråga är om en Academisk valfart. Man far till Calmar, Stockholm m. m., men reser alltid till Lund och

Upsala. De ynglingar, som skulle resa, anställde alltid sista natten i Wexiö en serenad för hvarje lärares hus. Det var ett urgammalt sätt att taga afsked. De resande sammanskaffade så god musik, som möjligt var, samt begåfvo sig med några vänner att fullgöra plägseden. Då plägade ock lärarne alltid vara uppe, ehuru sent på natten, öppna sitt fenster, tacka för attentionen, önska lycklig resa och återkomst med fördubblade kunskaper. Detta besvarades med en djup bugning af abiturienterne, som omgåfvo musiken, samt med en kort ritornello från instrumenterne. Jag anförde flere år denna ambulerande orchester. Att sådant skedde med en viss delicatesse, visar följande händelse. En lector hade nyss för midsommaren blifvit enkling. Man höll en öfverläggning om det kunde vara tjenligt, att i djupa sorgen gifva honom en serenad. Det tvekades deremot, om han icke kunde från orätt sida anse en uteblifven afskedsmusik. En medelväg togs, och jag lärde orchestern en liten Mestoso, som uppfördes och senterades.

Vid dessa serenader begicks aldrig någon oordning. Första visiten aflades hos biskopen, som lät complimentera de resande genom sin vice pastor. Derefter besöktes rector, sedan landshöfdingen och omsider de öfriga i den ordning, som af deras hus föranläts. Äfven detta förböds af biskop Wallqvist. Förmodligen hade den lilla välfägnad af öl och kringlor, som gafs efter slutad procession, urartat till någon yppighet, den han fann onyttig.

Dagen efter detta musikaliska tåg dimitterades skolans ynglingar af rector. Detta kallades att rifva skolan. Acten började med psalmen: jag lyfter mina händer. Sedan höll rector ett tal och omsider sjöngs: nu tackar Gud allt folk. Det var verkligen rörande att se den resande med strida tårar omfamna de qvarblifvande, sedan den äldste Abiturienten från nedra Cathedern hållit ett litet tal. De, som reste till olika Academier, togo afsked såsom vänner, de der aldrig mera skulle träffas. Der såg man det goda ungdomshjertats

känslor utgjutas i tolkad saknad, varma lyckönskningar och fullkomlig förgätenhet af fordna ojemnheter.

Djeknepenningar uppbäras nu af kronobetjeningen, men denna uppbörd tillhörde då ungdomen, som deraf hemtade någon fördel. Dermed förhöll sig på följande sätt. Sedan socknarna efter cursus parœciarum och deruti påsatt värde voro utdelade, först på Gymnasium och det öfriga i Skolan, anställdes på kyrkogården en offentlig Sockne-marknad. De, som ville uppbära dessa socknar, handlade efter Cursen rättigheten af dem, som fått dem på sin lott. Handeln skedde med reverser, som voro en helig skuld och alltid inlöstes vid början af nästa termin. När detta var regleradt, borde hvar och en förse sig med ett så kalladt Socknebref af Rector, som på ett i förra sæculo tryckt och flera gånger upplagdt latinskt exemplar, skref pastors hela titel samt uti contexten på ett öppet rum innehafvarens namn och slutligen tillade sitt eget med datum. Detta bref började sålunda: Notum est formicas tempore æstivo, m. m., derpå följde en lång jemförelse emellan djeknar och myror, samt slutligen en tillämpning, att brefvets uppvisare hörde till denna myrstack.

Detta bref var Socknegångarnes kreditiv, som aflemnades till pastor, hvilken nästa helgedag på predikstolen utlyste uppbördsdagen, ofta med en vältalig uppmaning till frikostighet. Jag erinrar mig, att då jag framlemnade till Prosten Wiesel i Skatelöf ett sådant bref, han utan att öppna det frågade om det handlade de formicis, och då jag dertill svarade ja, fortfor han: non modo notum est sed quam maxime notissimum formicas m. m. Deraf fick en lector anledning, att författa ett nytt Socknebref, som började: Licet non defuerint olim etc. men detta bref saknade afgång, så länge något af förra upplagan återstod, och det af 2:ne vigtiga orsaker: först kostade det nya 4 styfver, då det gamla endast betaltes med 2; dernäst var det nya skrifvet med svårare latin, hvilket kom illa till pass, då pastores merendels voro nyfikne att höra dess innehåll och anmodade djeknarne att explicera

det; helst flera gamla pastorer sjelfva, som oftast ej hade annan hjelpreda än **Svinmagen**, icke sällan i detta nya farvatten stötte på grund.

Under sommartiden uppburos djeknepenningarne i sockne-stugan efter en längd, den pastorerne läto utskrifvas af sin husförhörsbok. Då socknen var fördelad på två djeknar, tog den ena **förgången** och den andra **eftergången**, hvilket kallades **taga före** eller **bakefter**. Men under Jultiden var, särdeles i Kronobergs län, brukligt att socknegångaren besökte invånarne i deras hus. Jag har sjelf gjort en sådan valfart. Vanligt associerade sig två för sällskaps skull, och det var nödigt att besöket skedde till fots. Jag och en slägting öppnade denna Franciscanerfärd tredje dag Jul. Vi hade försett oss med hvar sin **ljusgalge**, som bars på ryggen. Allmogen, som af julens välfägnad fanns gifmild och munter, emottog oss med mycken gästfrihet. I alla hus voro vi hjertligen välkomne. Oss erböds först bränvin, det vi oss undanbådo, dock nödgades vi öfverallt dricka värdens och värdinnans skål uti husets julöl. Man trugade på oss **gorån**, **vofflor**, **kringlor** mera än vi orkade förtära. Man nödgade oss tillika smaka en smula af all julkosten, som stod på bordet, skinkor, stek m. m. Derefter sjöngo vi en Latinsk Cantilena, dock blott i de bättre bondhusen. Dessa Cantilener voro från katholska tiden per traditionem öfverflyttade till Wexiö skola, der de årligen efter gifvet lof af rector under hela Adventstiden sjöngos, medan lärarne samlades och samspråkade i förstugan. De voro rimmade och handlade i synnerhet om Jungfru Maria, som i dem upphöjdes med många besynnerliga titlar, t. ex. Maris stella, divinitatis sella o. s. v. De vise män förekommo ock i dessa sånger. Deras melodier, hvilka jag sedermera närmare studerat, voro högst förträffliga och till en del af den oefterhärmliga grekiska musiken, utan Semitoner merendels i moll med sköna brytningar. Melodierne fortplantades från djekne till djekne utan noter. Nu äro de aflagda och glömda. Jag

föreställer mig ofta, huru munkarne vid sina Vigilier sysselsatte sig med dessa andaktsöfningar.

Då vi hedrade någon bondes hus med en vers af dessa Cantilener, föll det goda folket i största förundran öfver vår lärdom, begapade oss med stum hänryckning, och vi roade oss dermed, att vi jemförde oss med Virgilii Damon och Alphesiboeus, vid hvilkas sång boskapen upphörde beta, i synnerhet då husbonden satte ölbägaren ifrån sig för att lyssna på det obegripliga som flödade från våra läppar. Man godtgjorde ock våra schöne rariteten ofta med tre och fyrdubbel socknepenning, äfvensom hustrun framtog ett ljus för hvardera galgen, det vi med mycken tacksamhet anammade. Somliga suckade af medlidande, att våra unga hufvuden skulle fullproppas med så odrägliga bördor, och jag är viss, att man, sedan vi bortgått, öfver oss anställde ganska allvarsamma betraktelser. Emot aftnarna trugade man sig till den äran, att gifva så förträffliga prestämnen nattqvarter med all möjlig välfägnad, och såsom våra ljusgalgar då merendels voro uppfyllde, deponerade vi dagens skörd hos värdfolket, som redligt aflemnade den nästa Söndag i prestgården.

Dessa socknepenningar afskaffades af en föga känd tillfällighet, som förtjenar antecknas. Lifmedicus Hedin hade på 1770-talet i Stockholm roat ett sällskap med en komisk beskrifning på dessa vandringar. En närvarande förnäm herre hade dervid gjort den reflexion att ungdomens karakter förnedras genom detta slags tiggeri och yttrat det han genom Justitiæ-Canzleren skulle deruti skaffa ändring. Kort derpå utkom den Kongl. förordningen, som öfverflyttade uppbörden på kronfogdarne. Derigenom förlorade ungdomen ansenligt i sin lilla inkomst; ty socknarne voro lågt taxerade och riket, som blifvit mera folkrikt genom hemmansfördelningar, gaf djeknarna en ren vinst. Ståndspersoner gåfvo vanligt en half och pastorerna en hel plåt. Allmogen ökade ock stundom frivilligt sin afgift. Djeknarne fingo sina styfver två gånger om året, då nu blott en utdelning sker och den ofta både sent och ojemt.

Ungdomens enskilda lefnadssätt utgör en märkelig länk i svenska tarflighetens historia. Visserligen är det icke fritt från all Cynik, men i jemförelse med den i hast stigande yppigheten skall det alltid förtjena uppmärksamhet.

De mindre bemedlade borgarne hade sina hus inrättade till djekneqvarter, det är, försedde med flere kamrar, som kallades djeknestall och förtjente detta namn. Värdarne sjelfva voro föga annat än Portugals Estalleros. I hvarje kammare bodde 4 djeknar och 2 lågo i hvar säng. I öfrigt bestods ett bord och en fyrkantig gjuten jernkakelugn. Sällan blef något rum öfrigt för stolar, sedan djeknarne inflyttat sina kistor. Att taga qvarter eller bo på något ställe kallades: att sätta in sina saker. Man frågades aldrig: hvar bor ni? utan: hvar har ni satt in edra saker? Om man bodde hos någon som t. ex. het Berg, svarades aldrig: hos Berg, utan till Bergens. Men bodde man hos en enka af samma namn, så svarades: hos madam Berg.

I desse djeknestall bodde vanligt 2 gymnasister och 2 djeknar, som alla lefde på påsamat. Så kallades den matsäck, som af föräldrarna gafs bestämd för terminen och bestod af smör, ost, bröd, mycket fläsk, bocklår, salta och torkade, jemte ärter, gryn och malt. Ett sådant matförråd åtföljde hvarje djekne till skolan efter hvars och ens förmögenhet. Hvar och en djekne hade en stor kista, i hvilken de födoämnen lades, som stundeligen påkallades, t. ex. smör, ost, bröd och fläsk. Det öfriga förvarades i värdens bod, der hvarje djekne hade sin afmätta plats. Kistorna placerades i kammaren, hopträngdes och gjorde tjenst för stolar. I stället för tapeter kläddes väggarne med rockar, västar, skinnbyxor; men linnet förvarades uti särskildt rum i kistor. Hvarje djekne höll sig en egen stekpanna för fläskstekning, samt en så kallad holländareknif med afrundad bak, tjenlig att till yttersta droppan hopskrapa flottet.

När Contubernium var regleradt, författades en tabula Oeconomica, som anslogs på väggen. Den innehöll kammarla-

gets namn med kolumner för den mat hvar och en hvarftals borde tillskjuta för det gemensamma bordet.

Maträtterna voro följande: för Sön- och Måndagar kål, den värden bestod, men hvar och en tillade kött eller fläsk efter godtfinnande. Tis- och Onsdagar gafs en korngrynssoppa på salt kött. Thors- och Fredagar ärter; Lördagen bestods ingen kokrätt. Till soppan och ärterna gafs enligt tabula gryn och ärter efter visst mått, men soflet tillsköts och åts af hvar och en särskildt. Ons- och Lördagsqvällarna voro de enda, då varm mat gafs. Den bestod af korngrynsgröt. Den, som tillsköt grynen för bordet, bestod ock då 2 styfver till sirap, som utspäddes med vatten, hvaruti gröten sparsamt doppades. Men såsom denna grötväta snart consumerades, framtog sedermera hvarje intressent en sked smör, som lades i den öfriga heta gröten, hvilken sedan med skedarne omrördes tilldes en hvit fragga lade sig på ytan. Denna rätt ansågs för en kräselighet och kallades Clauduntur, hvilket namn en af våra lärare förklarade dermed att smöret clauderade sig med gröten. Det clauduntur kammarlaget ej orkade förtära, tillhörde dagens grynlefverant. Men gemenligen gjorde hvar och en sitt bästa, att icke något måtte blifva öfrigt. Till middagarne uppbars supanmaten i ett stort stenfat på hvarje kammare och åts med trädskedar. Sofvelbitarne lades på en stentalrick, der hvar och en igenkände sitt stycke af vissa märken, trädpinnar m. m. Denna skillnad var nödig, helst då i mitt qvarter, i en stor ryttaregryta, kokades för 4 kamrar, som hyste 16 och stundom 20 intressenter. Pigan hade denna anvisning af nöden att förekomma utbyte. Skedde sådant, så anställdes promt ransakning och skallgång på de öfrige kamrarne, att ägaren måtte återfå sitt stycke oskadadt. Om duk och servietter var icke fråga. Vårt svagdricka dracks ur trädkannor. Djeknar och gymnasister åto ur samma fat med fullkomligaste egalitet. Den enda preference inom kammarlaget var, att, med fläskstekning till aftonmåltiderne, ordningen iakttogs efter anciennetet. Man bör ock föreställa sig, det en sådan stekning i

jernkakelugnar skulle af det sprakande och icke sällan spilda flottet åstadkomma ett os, som kunde fördrifva sjelfva Asmodäus. Men våra näsor voro härdade. Gaser och qväfve voro okände termer både för kroppen och sinnet. Stundom nödgades vi dock göra en diversion i kammarluften. Den skedde med rödt lack, som ströks på den heta ugnen. Men såsom allt skedde i system, samt dessa gjutna kakelugnar hade åtskilliga bilder, så rödfärgades endast bildernas kindben. Detta var det enda smink, som då fanns i denna enfaldiga stad.

En lika urgammal sed iakttogs noga att i hvarje kammare på öfra dörrlisten med krita skrifva veckans kalender. Detta förnyades hvarje Söndagsmorgon och tjente till hjelpreda vid de skyldigheter, som föreskrefvos på kammarens tabula oeconomica. Jag påminner mig icke, att jag hos någon af ungdomen sett annan Almanacka. Det skulle synas, som hade detta lefnadssätt bort vara mycket menligt för helsan. Men sällan eller aldrig märktes tecken till skörbjugg. Utslag i huden var icke allmännare än hos de barn, som njöto ett bättre bord. Aldrig inritade sig någon smittande farsot. Om någon enda af ungdomen sjuknade, hvilket var högst sällsynt, så härledde det sig från förkylning. Då vakade eller uppassade alltid en af klassen och aflösning skedde kl. 6 morgon och afton. Medikamenterne betaltes af skolkassan. På de 7 år jag freqventerade lärohuset, tror jag dock icke, att apotheksräkningarne sammanlagde stego till 3 Riksdaler.

Ehuru våra föräldrars tjenstefolk hade vida bättre bord än vi, längtade vi dock hjertligen, att terminerne måtte infalla. Detta härledde sig från den sjelfständighet, efter hvilken allt lefvande suckar, och hvilken af oss njöts i hög grad. Det var oss en ljuf känsla att bero af oss sjelfva, att anse oss såsom egna hushållare, att fritt förvalta våra kistor, att kunna bjuda en vän på aftonvard samt fritt disponera de qvarlefvor vi med vår omtanka besparat. Man såg 9 à 10 års gossar genomdrifne i hushållskonsten, beräkna tiden och jemföra sitt förråd, i god tid lefva på förknappning, om så

behöfdes, afmäta veckans behof o. s. v. Vanligt räknades för nesa att blifva utan mat. Alla sparade i terminens början och ökade sin vällefnad mot dess slut. De fleste styrde sin hushållning derhän, att de vid hemresan kunde i penningar förvandla något öfverskott, till inköp af en ny hatt, eller ett par handskar, eller åtminstone armknappar och annat smått åt hemmavarande syskon.

Tilläfventyrs skall mången tadla detta oeconomisteri. Men det hade ock sina fördelar. Ungdomen vandes till tarflighet och omtanka, två stora egenskaper hos en fattig yngling, då han kommer till Academien. Ingen lemnade skolan, som icke skulle funnit sig belåten med en soldats fälttraktamente. Aldrig lemnade någon djekne staden med ett öres skuld. Dermed förenade sig en annan förmån för fattiga gossar, som saknade lifsuppehälle. Rector, som kände dessa gossar, betingade dem ett slags matkondition. På de flesta kamrar emottogs en sådan frigäst, som erföll fri mat af kammarens qvarlefvor i stenfatet. Denne gosse förde titel af Custos, men kallades rätt och slätt Kust. Han var kammarens slaf, men handterades väl. Han låg väl på golfvet, men vi delade med honom våra sängkläder. På mat led han aldrig brist, ty derpå var nog tillgång. Kammarlaget bestod honom hvarftals bröd och sofvel. Hans skoltimmar voro fredade. Men hans syssla var att gå små ärender och i synnerhet att steka vårt fläsk, då alltid något dröp till hans förmån. Ännu finnas hederliga prostar, som på detta sätt kustat sig fram vid skolan.

Föräldrarnes kostnad vid detta lefnadssätt var ganska obetydlig. Jag var son af en prost. Hans hela depense för mig på terminen belopp sig till 8 daler silfvermynt, af hvilka 2 gåfvos till rector, 2 till adjuncten, 2 för qvarter och 2 till handpenningar, ved, Onsdags-sirap och dylikt. Det var ock obegripligt huru de, som gåfvo husrum, kunde för en plåt personen hålla kokning och bryggning med egen ved, äfvenså tvätt, städning och söndagskål m. m., men priset var stadgadt och ändrades icke till 1768.

I afseende på mathållning steg icke lyxen i min tid, men i afseende på klädsel förhöll sig barometern icke så jemt. Ungdomen var efter råd och ämne snyggt klädd, men enfaldigt. Linne ömsades ordentligt och de, som hade få skjortor, läto oftare tvätta dem. Ingen enda hade under hela min tid rock af kläde. Alla buro hemmaväfvet vadmal af olika färg, ullstrumpor och i hvardagslag becksömsskor. Till 1760 buro alla hängande hår såsom allmogen, men vid den tiden begynte en och annan Abiturient klippa sig en toupé; dertill lades snart lockar vid öronen och kort derpå hårpiskor. Det förstår sig, att denna yppighet höll sig inom Gymnasii område. Dessa hårpiskor tåldes af Lectorerna, såsom en beredelse till Academiska hårpungar. De bestodo först af två runda, hårdt hopvridna tåtar, sedan af tre flata och lösa flätor, men öfvergingo omsider till stångpiskor, som höljdes med band. Allt detta fördrogs, men omkring 1767 började man sätta en liten kokard på piskan och kläda den med sidenband. Då kunde ej sjelfva biskopen Osander längre vara en tyst åskådare af tidens förderf, utan höll vid 1767 års examen ett vidlyftigt strafftal om högfärd in genere och högfärd in specie med dess fördelningar och följder. Det hade sin verkan och stångpiskorna ströko segel.

I afseende på kläderna, så var vid början af 1760-talet första steget, att man lät svärta sina skinnbyxor. En garfvare hade gjort den djupsinniga reflexion, att såsom djeknarnas skinnbyxor i alla fall voro starkt tigrerade af bläckplumpar, så vore det bättre att svärta dem helt och hållet. Dertill kom den märkliga fördel, att man hade något visst ställe, der man kunde aftorka en bläckig penna, hvilket förut skedde pro re nata. Man fann snart, att dessa svärtade skinnbyxor hade ett slags likhet med sammet och emot de hvita ullstrumporna gjorde ett lysande afbrott. Nästa steg till yppighet var att man nyttjade försilfrade skospännen. De väckte uppmärksamhet, men då en eller annan tillade förgylda messingsknappar i sina vadmalsrockar, uteblefvo icke

förblommerade bestraffningar. Äfven vid Academierna var då icke så alldeles fritt, ty professor Ekerman kunde icke förlåta mig, att jag ägde förgylda knappar, men icke Noltenii Lexicon. Ullstrumporna förblefvo dock utan förvandling. År 1768 om våren syntes för första gången på Gymnasium ett par bomullsstrumpor, i hvilka en lectors son paraderade till allmän beundran och afund. Han hade ej heller för detta elaka exempel undgått admonition, så framt han icke ägt stöd af sin börd. Halfarmar, nattkappor utan krås samt hvita halsdukar, som i nacken fästades med stålspänne, hörde till Söndagsdrägten. I denna elegans dristade ock en eller annan på Söndagsmorgnarne presentera en känd flicka någon tulpan, då hon gick till kyrkan. Denna djerfhet, som väl af flickan icke illa emottogs, dömdes dock af några lärare såsom en ny afvikelse, härledande sig från den stigande Pompa Diaboli.

Så var lefnadssättet, då jag lemnade Wexiö 1768. Men yppigheten gjorde sedan stora steg, som icke höra till detta ämne att beskrifva. Depensiv var åtminstone icke min tids lyx. Det enda kännbara dervid var, att en ansenlig del af vårt ljusförråd användes på håret i stället för pomada, som var både till namn och bruk alldeles okänd.

Något bör ock tilläggas om ungdomens nöjen. De voro under höstterminen få. Alla timmar till kl. 5 e. m. upptogos af läsning, så att endast nödig ledighet för magens behof fanns öfrig. Dock gaf man sig någon förströelse, när höstqvällarna blefvo för outhärdliga.

Spel var förbudet, särdeles med kort; för skolan vid vite af stut, men för gymnasium vid varning. Dock fanns merendels på gymnasisternas kamrar någon inventarii kortlek, med hvilken de, ehuru sällan, spelade Pass och salade Hybbeka. Man kunde dermed icke ruinera sig, ty man spelade endast om knappnålar och den skulle sista i högst elak tur, som på året förlorade ett nålbref af 3 styfvers värde. De fleste spelare hade alltid, i stället för dukatbörs, ett svarfvadt nålhus på fickan, men de öfrige uppstucko sina nålar på uppslagen,

som då liknade nålbref. Om penningar spelades aldrig. Ett oredigt rykte gick om ett spel, som i de förnämare husen nyttjades och kallades L'ombre. Men detta var oss lika okändt som Simsons fluxioner. De gamle lectorerna roade sig någon gång med Lanter och damerna med Tok. Trisette infördes omkring 1766 och fann insteg hos damerna. Det förblef dock inom bättre kretsen och hörde till goda tonen. Jag initierades i denna hemlighet af en magister från Lund, hvilken lärde sina systrar detta spel och antog mig såsom slägting till fjerde man. Han höll först en Academisk föreläsning med utvecklande af spelets grunder och finesser och gick sedan till praxis. Jag, såsom mera van vid principer och prelectioner, gjorde hastiga framsteg. Men spelet vann ingen framgång hos mina kamrater; dels hade vi icke alltid nog penningar till markeringen, dels var det bråkigt att gifva akt på inviter, att räkna till rest m. m. alldeles odrägligt och uppsköts till Academiska omsorgen.

Hufvudsakligen nyttjades våra kortlekar till små konster, som väckte skolgossarnes beundran och skaffade oss den äran, att anses för halfva mästare i svartkonsten.

Brädspel nyttjades aldrig; det lemnades till curæ posteriores. Jag erinrar mig ännu, huru jag och några nyss uppkomna landsmän i Upsala fruktlöst bemödade oss att utreda det obegripliga i Raffel.

Vårterminen gaf mera utrymme. Jag vill först nämna det nyttigaste, nemligen taga kalla bad, som här kallades Löga sig. På något afstånd från staden var en för detta ändamål ganska tjenlig plats i en sjö, som deraf kallades Löjesjön. Der var en fin och hård sandbotten, långgrundt vatten och en skön gräsvall vid stranden. En fornsägen, att Necken i denna sjö var mycket rådande, hade ännu i min tid starkt intryck. Förmodligen var den i äldre tider spridd till varning. Men man hade ock lärt, att bota den ena vidskepelsen med den andra. Man var lika förvissad att en i vattnet nedsatt stålknif med viss besvärjningsformel betog Necken sin kraft. Så-

ledes då ungdomen afklädt sig, steg någon ned i vattnet, nedsatte en knif och utropade: Neck, Neck, nålatjuf; far din var en ålatjuf, mor din var en frilla, gick i gårdarna och gjorde illa. Derpå utropade han: Necken är bunden. Och i samma ögonblick rusade sällskapet i sjön, ofta från 50 till 100 personer starkt. Ett ansenligt stycke från landet var en under ytan fördold sten, hvilkens plats vi alla kände, ehuru han icke sågs; der vidtog bråddjupet. Den kallades djeknestenen och inom den var ingen fara. Efter en half timmes badning ropades till aftåg. Den, som bundit Necken, såg noga till att alla gått i land, förrän han upptog sin knif. Kände man sig kylig af vattnet, så anställdes på den sköna stranden en kapplöpning i skjortan. Man klädde sig sedan och gick munter hem. De flesta trodde sig efter badet med fördubblad lätthet lära sina utanlexor och hade alltid sina böcker på fickan. Sådana bad togos gemenligen fyra gånger i veckan, då väderleken det tillät. De bidrogo ock kraftigt att hindra verkningarna af ungdomens salta kost. Lectorerna lade således för dem intet hinder; men ingen af dem föll på den tanken att reglera tiden. Enligt gammalt bruk var Christi Himmelsfärdsdag den första lögedagen, och såsom påskfullmånen ofta inföll så tidigt, att vattnet då saknade tjenlig temperatur, hade en sådan termin bort närmare bestämmas.

Sedan landsvägen upptorkat, slogs, mest alla aftnar, trilla. Så kallades en trissa, svarfvad af masur, 6 tum i diameter. Man uppställde sig i två partier. Trillan kastades med styrka och kom såsom en ljungeld. Motpartiet skulle då, med så kallade trillstakar, hejda henne i loppet, och så mycket, som vanns vid bakslaget, nödgades motpartiet vika. I têten stodo alltid Gymnasister med eleganta stafvar af bok, apterade efter ändamålet. De voro brigadens grenadierer. Bakom dem stodo skolgossarna såsom landtvärn, armerade med hvad som förekom och gjorde hvad de kunde. Krigslyckan var omskiftelig, nöjet något vådligt, men kroppsrörelsen nyttig. Man gaf alltid öppning åt resande.

Gymnasisterne slogo stundom käglor. En god öfning för arm och öga. Man spelade om knappnålar och kustarne uppsatte käglorna.

När sjön var spegellugn, roade Gymnasisterna sig med en öfning som kallades att tintra. Man kastade en flat sten utåt vattnet, och den, hvilkens sten gjorde de flesta studsningar mot ytan, vann priset. De öfvade ock sin armstyrka med täflan, att kasta högt. Kyrkans framdel hade ett tak, hvars spånklädning tjente till måttstock för högsta kastet.

En eller annan smög sig om våren ut att skjuta en orre, and eller bekasse. Detta nöje var af goda skäl förbudet; men förbudet var icke strängare, än att då en present gjordes af skottet, en middagsbjudning alltid blef afstraffningen.

Gossarna hade sina små nöjen för sig. De hade en öfning för sig, som kallades slå stenpick. Fyra stenar uppställdes och kallades gumman. Hon bevakades af en vaktmästare. De öfrige kastade på henne stenar från ett visst afstånd. Vaktmästaren borde hafva gumman uppmurad innan den kastande återhemtat sin sten; annars nödgades han fortfara med vakthållningen. Om våren urhålkade de späda tallteluingar till tuber. I ena ändan sattes en hård propp af blår och en dylik i den andra. Vid tryckning med en laddstock dref vädret undan proppen med en smäll. Ju längre proppen drefs, desto bättre gevär. Geväret kallades tolkabössa och propparna tolkar.

Ett annat göromål var att safva. Då tallen lopp, afkläddes barken och safvan aftogs med messingstråd, ofta till 4 à 5 tums flisor. De utgjorde en läckerhet och voro helsosamme. Man kunde af en liten packa göra en kärkommen present, och fattiga gossar förtjente sig dermed några styfver till sirap.

Hvarje vårtermin informerade, med rectors tillstånd, en dansmästare ungdomen i bugning och menuetter.

Ingen småstad kunde högre värdera musik än Wexiö. De af ungdomen som hade denna talent, voro utmärkt kända och

ägde entrée i de bättre husen. Då de hos lectorerne kallades till baler, spelade två skiftevis, men de öfriga hörde till sällskapet och deltogo i nöjet. Jag hade den preference, att flera terminer vara vice kapellmästare och bemödade mig, att vid alla musikaliska högtidligheter göra tjensten väl. Ännu erinrar jag mig med förundran, huru omtänksamme lärohusets förste grundläggare varit för vetenskaper och för denna talent. Der funnos 2 kamrar, den ena för physiska, den andra för musikaliska instrumenter. I den förra fanns en Antlia pneumatica, en hydrostatisk vågbalk, glastuber af alla former, block, skrufvar, kulor, tuber för astronomi med stativ, glober m. m., allt öfverhöljdt med damm och till en del förderfvadt. På ett sekel hade visst icke ungdomen sett bruket af allt detta och det af det goda skäl, att lärarne sjelfve icke visste, hvad detta allt var, mindre dess användande. I musikaliska rummet fann jag en söndertagen regal, hvars composition jag ändtligen utstuderade; 2 goda valdthorn, 2 basuner, hvilkas bruk ännu är mig obekant, samt en faggot, en väl inrättad basflöjt m. m., hvilket allt kostat penningar och visserligen icke varit inköpt för att stå onyttigt. En af adjunkterna hade nycklarna och i mannaminne var ingen inventering skedd. Valdthorn och flöjter kommo i gång. På vackra aftnar lät jag öppna Gymnasii fönster. Man blåste valdthorn från det ena och svarade med flöjter från det andra. Straxt öppnades hela nejdens fönster och fylldes af damer. Andra företogo små promenader för att vara åhörare. När, såsom brukligt var, stadens fruntimmer togo sin aftonspatsering åt Hofs sköna lund, gjorde vi dem den artigheten att på afstånd roa dem med flöjter. De sade oss ock en artighet för denna attention, och en artighet behöfver icke vara stor för att smickra en ungdom af så liten pretention. Men af hela verkets lärare fanns ingen, som hade öra, om icke för glosor. Musiken var blott tolererad.

Några tidsfördrif, som förut varit i bruk, aftogo småningom. Jag erinrar mig dock qvarlefvorna. Hit höra bollspel. De voro mest aflagda. Några af skolgossarna roade

sig dermed på kyrkogården. Gymnasisterne hade växt från denna barnlek.

På den så kallade Östragårdsbacken, något sydligt om det ställe, der S:t Sigfrids källa ännu visas med en flat sten, som hade borrade hål för ljusen vid döpelseakterna, var i branten ett stort stycke af klippan blottadt. Detta stycke kallades kasestenen och låg framför det ställe, der S:t Sigfrid i ett ämbar hade af tre lysande ljus funnit sina tre mördade systersöners hufvuden, hvilka ännu bibehållas i Domkapitlets sigill, som deraf liknar en afrättningsplats. Utför denna sten hade ungdomen i förra tider brukat åka på sina skinnbyxor. Stenen var i min tid polerad såsom en spegel af flitig åkning. Man satte sig på öfre branten och åkte utföre med blixtens fart. Man bör icke mycket förundra sig öfver detta nöje, då man vet, att ännu på 1720-talet och äfven i sednare tider sjelfva Petersburgska hofvet och de Kejserliga personerna för en dylik åkning inrättat en sådan stupa af träd, der de åkte utföre på kälkar i rännor, smorda med såpa. Jag minnes noga, att detta nöje söktes och har flera gånger gjort försöket. Man borde noga hålla kroppen i jemvigt. Men äfven de smärre gossarna kände manövren och det hände aldrig, att någon skadade sig, ännu mindre utför denna ättestupa for till Walhall. Detta nöje aflades i den mån svärtade skinnbyxor kommo i gång.

På denna backe brukade ock ungdomen, Dymmelonsdagens afton, samlas att skjuta. Man trodde, att hedersgummorna, som denna afton på smorda sopqvastar foro till kalas i Blåkulla, skulle vid skotten nedfalla. Men då, all uppmärksamhet oaktadt, inom synkretsen ingen sådan sågs nedfalla, började man anse för onödig kostnad att på dessa gummor kosta krut. Ett strängt förbud bidrog ock att lemna vederbörande i fred.

Inga särdeles laster voro bland ungdomen kända. Nykterhet var strängt vårdad. Näppeligen hade någon smakat bränvin, åtminstone icke i Wexiö under terminerna. Öl hade

vi icke tillfälle att nyttja. En allmän horreur för källare var djupt inrotad. Den första källare jag i min tid sett, var i Westerås under uppresan till Upsala. Der träffades en landsman, som, medan vi väntade på hästar, böd oss till källaren på en remmare portugis. Jag följde honom med förskräckelse till ett så profant rum och tyckte mig åtföljd af en notator eller angifvare hos rector. Af ett enda glas blef jag så betagen, att jag insomnade på vagnen och icke vaknade förrän vi kommit till Enköping. Så oskyldigt voro vi uppfostrade. En förundransvärd dryck, som kallades punsch, hade jag en enda gång smakat, men den var motbjudande, emedan den hade någon bränvinslukt.

Tobak röktes af ingen. Tobaksrökning ansågs dock såsom en nödvändig öfning vid Academien. Innan vi reste, voro vi alltid försedda med en vacker pipa af Ebenholtz. Den ansågs lika nödvändig med vårt testimonium. Det var en precaution, att köpa den i förväg, emedan vi underrättades att sådana pipskaft i Upsala och Lund voro ganska dyra.

Jag erinrar mig icke någon enda, som ens misstänktes för små amouretter. Sällan tillät sig någon den minsta vink åt detta håll. En sådan hade visserligen icke fått bo ihop med kamraterna, utan blifvit igni et aqua interdictus. Våra ständiga occupationer och kroppsöfningar lemnade ingen känsla för dessa oanständigheter och ett verkligt brott föreföll oss i blotta tankan såsom den rysligaste missgerning. Ungdomens sparsamma bekantskaper aflägsnade alla tillfällen och dess sparsamma lefnadssätt alla frestelser.

De gatbataljer, som så ofta förefallit emellan våra föregångare och stadens gesäller, hade försvunnit af den goda orsak, att vi voro unga och utur stånd att mäta våra krafter med de armar, som förde släggan. Vi ansågo dock förnedrande, att umgås med gesäller; dessa bevisade oss ock all höflighet. Förut var icke sällsynt, att Consistorium nödgades öfver sådana mål hålla ett slags urtima ting, som kallades Examen casus.

Ej heller erinrar jag mig något klagomål öfver oljud, ofrid eller dylikt af värde, utom en affär med stadens fiskal, som interturberat våra jagter och derföre erhöll några behållna gåfvor jemte en visa till äreminne.

Hvad titulaturen angick, så kallades skolgossarna af sina lärare du, men gymnasisterne: monsieur. Af stadens innevånare kallades djeknarna monsieur och gymnasisterna herre. På gatorna helsades känd och okänd med blottadt hufvud, till och med bönder.

Ännu må en omständighet tilläggas, som visar ungdomens då varande lynne och hushållsnit. I några år sysselsatte sig ungdomen med malmletning. Att förstå detta bör man veta, att, då kyrkan brann och klockorne nedsmulto, en myckenhet malmsmulor blandade sig med mullen. Af en händelse upptäcktes denna malmgrufva och all ungdomen sysselsatte sig med malmletning. Man genomsökte mullen och samlade de minsta smulor. Allt såldes till stadens gelbgjutare och förvandlades till sirap.

Läro-embetets förmän må ock kännas. Deras teckning skall ske, med den laggranhet, som sanning och tacksamhet föreskrifva.

Biskopen, doctor Olof Osander var en ganska angenäm gubbe, med from uppsyn och len karakter. Han ägde för sin tid djup kännedom af Theologien, Philosophien och lärda språken, i synnerhet Ebraiskan. Ebraiska Bibeln, van der Hogghts Edition, låg ständigt på hans bord. När artikeln de Providentia år 1766 skulle ventileras på Prestmötet, erbjöd han sig att sjelf presidera, af orsak att denna artikel då mest impugnerades, och han ville så väl Theologice, som Philosophice gifva Clerus ett kraftigt vapen i händer. Han utgaf ock en tjook disputation, som visade hans kännedom och styrka. Jag hörde honom presidera på detta prestmöte. Han hade sjelf utsett de dugtigaste män i stiftet till opponenter och de svagaste till respondenter. Ehuru omkring 70 år gammal, talade han obehindrat en classisk latin och visade sig vara första platsen i stiftet

värdig. Vid prest- och pastoral-examina var han nästan för mycket eftergifven mot svaga profgifvare, men då han hade flinka män för sig, var det alltid hans vana att stäcka deras inbillning med en eller annan knäck. Han ansåg icke nyttigt, att en examinandus kunde skryta öfver förmågan att hafva satt en examinator i förlägenhet. Han försummade aldrig någon gudstjenst utom Ottesångarna, icke ens i sin högsta ålder, så länge helsan det tillät. I öfrigt var han, såsom styresman, af icke särdeles drift. Vanligt var någon Consistorialis, som gaf tonen. I sitt hus träffades han alltid klädd med en sammetsmössa och nyttjade aldrig negligeen. I hans rum var allt städadt och fint. Hans sätt att tala var behagligt och nedlåtande. Hans bord, det jag stundom hade äran bivista, var ganska tarfligt. Vin var der en sällsynt välfägnad. Han hade liten erfarenhet af sin tids förändringar och tillät således alla inrotade plägseder vid lärohuset utan reform. Vid Riksdagarna gjorde han föga uppseende. Då vid 1756 års Riksdag några enskilda öfverläggningar skedde om det tillkommande sjuåriga kriget, hade han deremot intet att invända, såsom orden lydde: Jag hoppas, att det vördiga Ståndet ändock bergar sig. Under hans höga ålder tilltogo oordningar i stiftet. Skall något läggas honom till last, så var det någon önskan att samla. Till den ändan gjorde han, för fullmaktslösen, alla kyrkoherdar till prostar, och alla kapellaner samt nästan alla adjunkter till vice pastorer. Detta var en drägtig not. I öfrigt var icke hans sak att intrigera. Någon gång, de sista åren, somnade han i cathedern, vid Gymnasii-examina, då domprosten Cronander plägade liksom af våda fälla sin käpp. Gymnasisterne, som rusade åstad att upptaga käppen, gjorde då så förfärligt buller, att biskopen vaknade och slutade förhöret.

Dromprost var Nils Alin, soldatson från stiftet. Han succederade Tiljander, som var Bälters efterträdare och flyttade från Åbo, der han var Theologiæ professor. Både Bälter och Tiljander donerade sina böcker till stam för ett

nytt Gymnasiibibliothek, det biskop Wallqvist sedermera ansenligt utvidgade. Alin gick från Secundus Theologus till domprost genom en latinsk böneskrift på vers, den han såsom Riksdagsman inlemnade till konung Gustaf III, som då var kronprins. Hofmarskalken Manderström befalltes öfversätta denna sällsynta skrift på svensk vers och dedicerade den till Auctor med heroiska verser på latin. Alin hade ock förut fått professors fullmakt, och i denna egenskap hörde jag hans lectioner. Han läste på latin, den vi icke förstodo, öfver Benzelii Repititio, den vi icke begrepo. Han erkände, det jag sjelf hörde på ett prestmöte, sin okunnighet i Orientaliska språken, då han såsom preses något hårdt ansattes af doctor Rogberg. Fateor, sade han, me in his esse asinum, och opponenten hade den ohöfligheten att svara: Sis ita! Concedo. Deremot var han ganska genomdrifven Wolffian och halp sig dermed i exegesen vid sina föreläsningar. Jag erinrar mig, huru han af misstag en gång omvände 2 blad i Benzelius, och derigenom träffade dicta probantia, hvilka ej hörde till frågan. Han uppslog 2 i sitt Novum och efter något besinnande lämpade dem till saken med stora omsvep; men det tredje var omöjligt att hjelpa. Han märkte sitt misstag och log. Vi logo ock af allt vårt hjerta. Han var född poët och kunde icke utan svårighet tala eller skrifva latin, som ej föll i vers. Alla sina orationer skref han på vers och vid ett Rectoratsombyte sade han mig, att den oration han höll på prosa kostade honom mera möda än fyra på vers. Den dagen, då jag ordinerades till prest och hade äran att med honom spisa hos biskopen, öfversvämmade han mig med latinska epigrammer. Med ett ord, han var en improvisatore. Äfven i hans svenska insmög sig en viss tendens till rim. Jag hade för honom renskrifvit något och förgätit en (.). Då jag ville ursäkta hos honom denna förseelse, svarade han: Det bör ej falla någon tungt, att, då han rättar, sätta punkt. En lösdrifvare efterslogs af marinvärfvare. Han hörde till Alins präbende och begärte af sin kyrkoherde attest om sin odug-

het. Alin satte sig ned och denne fick mot sin vilja följande betyg rimmadt: Sedelns innehafvare är en fattig stackare; duger icke till marin, knappt att vakta socknens svin. Nils Alin. Hos honom var en besynnerlig kontrast i ögats functioner. Han var Astronom och hade så god syn, att han från en utanför staden belägen backe, på nästan en fjerdingsvägs afstånd, kunde säga timman på Gymnasii tornvisare. Han skådade utan tub de minst märkliga fläckar i månen och jag tror, att han snart sagdt kunnat se Jupiters månar. Deremot var han på jorden så kortsynt, att han på en alns afstånd icke kände sin egen fru. Hans informator berättade mig, att han en afton varit något sednare ute, än han ville låta veta. Vid hemkomsten stod Alin på sin förstugubro i en förfärlig köld och beskådade månen. Informatorn gjorde sig då så stor räkning på hans kortsynhet, att han gick några steg framför honom till ett brygghus och derifrån bakom sin patronus in i förstugan, men tog vägen åt köket, förvissad att anses för en piga. Olyckligt stod der en vattenså, emot hvilken han föll och gjorde stort buller. Alin spatserade in till sin fru och sade, att Kerstin gjorde ett svårt fall i förstugan. Den goda frun, som väl visste, att ingen Kerstin var i brygghuset, ringde på kammarpigan och sände henne in till informatorn, att fråga, om Kerstin behöfde någon Camphert Spiritus. Han kunde från cathedern omöjligen se om en eller tjugo åhörare voro tillstädes. De personer han mötte på gatan, föreföllo honom såsom skuggorna i Orphé och Euridice. Deremot kunde han i halft mörker läsa den finaste grekiska. Han berättade, att hans syn blifvit sådan deraf, att han såsom djekne i brist af ljus legat hela nätter och läst sitt Novum i månskenet. Till temperamentet var han något het, men i botten var han en estimable man af bästa hjerta. Jag erinrar mig att han sades i Lund hafva varit den manligaste slagskämpe. Det bekräftade han sjelf en dag, då vi af köld, men alldeles icke af odygd, begynte stampa med fötterna på Gymnasium under hans lection.

Han tvärstannade, såg ingenting, men frågade häftigt, hvad vi ämnade företaga. Jag har, sade han, i Lund piskat hela Skånska nationen. Jag måtte väl kunna hålla eder i styr. Ett drag i hans karakter är för ädelt att uteslutas. Då han var rector, blef en gymnasist för någon sidovördnad mot cantor dömd collegialiter till stut. När afstraffningen skulle ske och han hållit ett vackert tal om nödvändigheten att hålla äfven en cantor ryggen fri, nedlade sig delinqventen. Alin åter tog riset, lade det tre gånger löst på gymnasistens rygg, och sade: det är för exemplet, men icke för svedan. Detta gjorde på oss alla ett djupt intryck. Derpå kastade han riset ifrån sig med en latinsk vers, att det borde aldrig mer visa sig inom rummets murar.

Johan Streling fick för sin bekanta grammatica professors titel, men var egentligen Primus Theologiæ Lector, hvartill han befordrades ifrån Rector Scholæ. Han var en liten mager gubbe, lätt som en vante och lopp på gatorna så qvickt som någon djekne. Såsom Rector Scholæ hade han, då sjön tillfrusit, förbudit gossarna att gå på isen, med följande tillsägelse: hvar och en, som går på isen och dränker sig, skall få en våt stut. I min tid hade han tjenstfrihet, men läste dock Ebraiskan. Dermed led icke särdeles fort. På första terminen lärde vi blott att skrifva bokstäfverna, och ganska få hunno följande terminen till slutet af 1 kapitlet i Genesis. Han läste efter Opitii method och lärde oss huru ett ord bort heta efter 10 reglor, men likväl icke så blef. I öfrigt var han en from man i sitt hus, hade föga med ungdomen att sig befatta. Hans gossar berättade mig, att då de begingo något fel, straffades de aldrig med annat, än med utanläsning af Davids botpsalmer, och såsom de voro mycket yra, blefvo de inom denna krets mycket bibelfasta.

Anders Hallenberg, en af de äkta Upsala-veteraner, som icke lemnade Academien förrän Wexiö Domkapitel öfversändt lectorsfullmakten. Han var en ganska flitig lärare i latinska språket och infann sig alltid på klockslaget, tillät icke heller ungdo-

men vara borta från lectionerna. I sin enskilda lefnad var han tarflig och hushållade noga, ehuru ogift. Han bebodde ett litet mörkt rum, det ingen student i vår tid skulle vilja bebo. Hans bord låg alltid klädt med uppstaplade themaböcker, dem han sorgfälligt rättade. Äfven bör till hans beröm räknas, att han för sin tid var en snäll botanicus efter Bauhini och Tourneforts nomenclatur. Alla örter omkring staden kände han noga och visste, hvarest de sällsyntare borde sökas. Jag hade den äran, att af honom först handledas, och erinrar mig, huru han på händer och fötter med mig inkröp uti en gruft på det så kallade Solberget, för att uppsöka en sällsynt mossart, som endast der fanns. På ålderdomen förgick honom dock tålamodet, så att någon gång hans tjocka spanska rör melerade sin åtgärd att intrycka Ciceronis Orationes, af hvilka han i synnerhet genomläste pro Milone.

N. Hjelm hade titel af hofsekreterare. Han hade, om jag rätt minnes, blifvit Mathematum Lector genom Ständernas bidragande, i anseende till en mekanisk uppfinning att väfva sidenband. Det är onekligt, att han hade ett mekaniskt hufvud, och länder till hans beröm, att han åtminstone sökte göra sin vetenskap praktisk. Han lät ej endast bero vid föreläsningar, utan sökte roa ungdomen med application och lärde oss mäta höjder, distanser, förvandla figurer m. m., allt på marken, när årstiden det tillät. Till den ändan nödgades Gymnasiikassan bestå ett antal stafver med jernskodda fötter, att nedsätta i jorden till vinklars och afstånds utmärkande. När han gick ut att mäta, åtföljdes han af en Corps, som liknade Gustaf Adolfs pikenerare, ty hvar och en bar sin staf. Han lärde oss Gnomoniken, Computus m. m. och var till lynne en ganska intagande lärare. Vid solförmörkelser gjorde han observationer och gaf oss fritt tillträde.

Johan Rogberg, Theologiæ Doctor, var Græcæ Linguæ Lector; hade studerat i Lund, såsom det förmentes temmeligen ytligt. I hans uppsyn förrådde sig en afskräckande stränghet, den hans tal och åtgärd fullkomligt bestyrkte. Såsom Rector

Scholæ hade han varit ungdomens fasa och såsom Lector förde han samma intryck med sig på Gymnasium. För hans åsyn darrade allt. Han var den ende, som tilltrodde sig att extrajudicialiter gifva stutstraff utan att vara för sin person förolämpad eller äga Rectorsmakt. Hans method att läsa grekiska bestod deruti, att alla glosorna i Novum analytiserades grammatice och rationes accentuum gafs för hvart ord. Dermed förspildes mycken tid onyttigt. Ännu onyttigare var den methoden, att till öfversättning på latin utgifva verser ur Homerus. Först fick ungdomen efter hans diktering, som orätt fattades, en oriktig text, den sjelfva Norrelius ej skulle explicerat. Sedan, då vi ej hade andra hjelpredor än Pasor, kan man föreställa sig, hvad galimathias skulle blifva i versionen. Såsom Consistorialis styrde Rogberg stiftet egenmägtigt, och visst är, att hans vidsträckta familjeförbindelser icke dervid missvårdades.

Joseph Kjellman, en gammal Upsalabo, var Lector Historiarum. Han läste på latin öfver Cellarii Historia Politica, den han bar under armen, interfolierad till en stor lunta. Hans lection skedde utantill, såsom en öfverläst predikan, hvilken reciterades prestissimo, att knappt något ord kunde fattas. På samma sätt läste han öfver Historia Patriæ ett Collegium på latin, allt utantill och fort, likt ljudet af en stor bröms. För sina svaga ögon nyttjade han blått glas till fönster i sitt rum, hvaraf skedde, att allt derstädes hade blå färg. Han straffade aldrig, men af ett besynnerligt skäl. Han hade den olyckan, såsom han sjelf sade för sina vänner, att icke kunna styra sitt sinne, då det blef uppretadt, och fruktade således att, i fall han kom till straff, skulle han slå armar och ben i stycken. Det var således en egen art moderation. Såsom Consistorialis var han incorruptibel, ehuru stark hushållare. Då en viss sökande hade det infall att göra sig bekant med en smörbytta, så stor att den kunnat fresta sjelfva biskopen, upptog Kjellman två blanka sexstyfver till drickspengar åt dem

som återburo byttan till gifvarens stora förundran pour la rareté du fait.

Hans efterträdare Petrus Lundelius, magister från Greifswald och prosten Strelings måg, hade, såsom adjunct, bestridt alla slags vacanser. Hans lectioner kunde således icke alla vara lika goda, men han gjorde flit och gick icke upp utan präparation. Han var en hjertans from man, men på Gymnasium hade han den olyckan att icke kunna styra sitt sinne. Han förföll till den svaghet, att ofta utbryta i de gröfsta båtsmanseder, men vid minsta vink af rättelse var han mild och förtrolig såsom en vän och fader. Jag hörde hans historiska lection blott en termin, från Maj till Midsommar, och vi hunno ej längre än till de lärdes många meningar om Sveriges urgamla namn.

Såsom Examen anniversarium, som hölls vid midsommartiden, var ett resultat af årets lärda yrken, så bör dock något derom anföras. Lectorerna hade liksom öfverenskommit att bedraga biskopen och hvarandra. Förmodligen var detta ingen hemlighet för någon. I Maj månad började förberedelserna till detta gyckelspel. De flesta lectorerna utgåfvo då så kallade Annotationer till Materia Examinis i frågor och svar på latin. I grekiska Exegesen nyttjades den gamle hedersmannen Balduinus, merendels verbotim. I de öfriga vetenskaperna spolierades andra Elementarböcker. I latinska språket skulle öfversta Ringen vertera på annan latin. Detta skedde så, att Eloquentiæ Lectorn i Cicero tog en mening i sänder, den han dikterade. Derpå tillades hoc est, och sedan förestafvades en och ofta flera variationer. Dessa variationer kallades: hoc est; men det öfriga, som utgafs, bar namn af Annotationer. Detta kunde väl hafva någon nytta, men såsom specimen var det fullkomligt en pia fraus. Än mer. Dessa frågor och svar fördelades sedan per quota på gymnasisterna, så att lectorn, som hade namnet i sitt exemplar, icke skulle hitta på att fråga orätt person. De svarande valdes här och der i classerna, för att mer gifva anseende, att svaren söktes pèlemèle i hopen. Ja, fast lectorn hade namnet på sitt papper,

så låtsade han stundom besinna sig och söka någon svarande par hazard. I det högsta föllo tre frågor på man, och utom dessa visste examinandus icke en bokstaf af allt det öfriga. Stundom förstod han icke ens det svar, han uppläste. Latinska variationerna, som borde synas vara ex tempore och af egen uppfinning, upplästes utantill fort och precist. En främmande åhörare borde anse oss för idel Ciceroner, oaktadt vårt och lectorernes medvetande af curta suppellex. Med detta lät Ephorus sig afspisa.

Saken var så känd, att den ansågs för lag. Vid den första examen biskop Wallqvist bevistade, hörde han en stund på detta apespel. Men steg derpå ned af kathedern och examinerade öfver samma ämne, då det befanns, att de, som uppläste de dugtigaste svaren, icke kunde explicera dem på svenska, på samma sätt som han i sin Ecclesiastik-handbok berättar sig hafva funnit, att magistrar från Lund, som presenterat disputationer, dem de enligt fauoltetens betyg med lärdom författat och med heder försvarat, icke kunnat tyda dem bokstafligt.

Det var ock märkeligt, huru synbart lectorerne yttrade predilection för den Academi, vid hvilken de sjelfva studerat.

Upsalienses styrkte alltid ungdomen att resa till Upsala, Lundenses till Lund. Genom detta val ådrog man sig alltid någon lectors missnöje. Många afbördade sig dessa råd såsom en religionspligt. Jag erinrar mig en lärare, som i hjertats välmening påyrkade, att vi skulle resa till Upsala, och tillade flera gånger det skälet att han i Upsala uti sin studented förbundit sig promoturum esse commoda Academiæ. Vanligen berodde beslutet på våra föräldrar, om de studerat. Sällan åberopades väl bättre lectioner på någotdera stället, utan snarare andra skäl. För Lund var det i synnerhet talande, att gymnasisterna stundom inom året kommo tillbaka och ordinerades till prester. Lector Lundelius prisade Greifswald i synnerhet för kommunitetet, lätt magistergrad samt den märkliga omständighet, att man der kunde för några styfver dricka

Limonad hela sommaren samt för ringa pris hafva förträffliga äplen. Allt detta hade varit mindre betydande, så framt icke en synbar disharmoni deraf uppkommit. Det var nog synbart, att de lectorer, som studerat i Lund, vid prestexamina med mera stränghet handterade dem, som voro från Upsala; jag fruktar, att sådant verkade äfven vid befordringar. De lectorer, som studerat i Upsala, hade deremot den fördom, att förakta Lundenses. Detta hade ock något stöd deraf, att den tiden endast mogna magistrar från detta Universitet nedkommo, hvilka jemväl ansågo sig några grader förnämare än Lundenses. Deraf uppkom sedan någon mindre förtrolighet emellan begge Academiernas elever. Det må icke nekas, att ganska skickliga ynglingar äfven kommo ifrån Lund, men från Upsala kommo dock alltid färre dåliga. Biskopen, Rogberg, Alin m. fl. voro Lundenses och älskade sitt folk. De pröfvade ock temligen starkt Upsalienses, när dessa skulle ordineras. Man såg deremot glädjen lysa utur de Upsaliensiske lärarnes ögon, då någon Ordinandus från Upsala gjorde sin sak med heder.

Då jag blef prest 1773, hade jag den äran att examineras af idel Lundenses. Dervid tillgick med verklig allvarsamhet. Men jag tog examen jemte en Pastorandus, magister från Lund, vid hvilkens sida man kunde lysa med måttliga kunskaper. I examen genomgick D:r Rogberg hela Historia Litteraria om de gamla Bibelversionerna, efter Leusdens Philologus mixtus, den jag par hazard nyss läst. Domprosten genomgick Artikeln de justificatione och biskopen befalte Homiletiska reglor formeras af 2 Cor. 2, de 4 sista verserna. Man ser häraf, att det var en verklig prestexamen. Upsalienses togo mig alla i hand och tackade mig för det jag upprätthållit den goda opinionen om Upsala. Lundenses voro fullt nöjde; men ville icke just gifva mig exultation öfver min medexaminerade, som, ehuru magister, hittat på att svara, det de 70 Uttolkares version var skrifven på ebraiska och att Herodes Antipas var den, som lät mörda barnen i Bethlehem.

Upplysningar.

(Skrifna 1830.)

Originalet till dessa anteckningar, hvilka af författaren blifvit benämda: Om disciplinen och lefnadssättet vid Wexiö Skola och Gymnasium intill 1780-talet, förvaras å kongl. Universitetsbibliotheket i Upsala. Der finnes äfven manuskriptet till den förra i denna Samling upptagna beskrifningen i en af förf. sjelf renskrifven afskrift af det koncept, som äges af prof. Rogberg. Man erfor detta först sedan uppsatsen redan var aftryckt, så att sistnämda afskrift icke kunnat kollationeras med bibliothekets. (Tillägg 1861. I nu utgifna 4:de uppl. är uppsatsen om disciplinen och lefnadssättet vid Wexiö läroverk jemförd med den i Upsala Universitets bibliotek befintliga handskriften. Deremot har manuskriptet till den föregående uppsatsen — Ett Presthus i Småland — fåfängt efterfrågats på berörde bibliotek, der det ej finnes och näppeligen lärer funnits.)

Sid. 35 r. 10. Genom framl. domprosten d:r Sjögrens frikostighet har en ny Apologistklass blifvit inrättad, och följaktligen har lärarnes antal blifvit ökadt med en Apologist.

— r. 16. I manuskriptet står venster, men bör vara höger.

— r. 17. Genom nya skolordningen har klassernas nummer blifvit förändrad, så att Nedra Lexan är classis prima, och Öfra Lexan tertia.

— r. 29. Den oordning, som här omtalas, har nu försvunnit genom ofvannämde domprost Sjögren, som lät uppbygga ett nytt skolhus med rymliga rum för hvarje klass på nedra botten och för kollegerna på öfra. Detta skolhus är beläget der biskopsgården förr låg, hvilken sednare blifvit flyttad längre upp.

Sid. 36 r. 8. Nedra Apologistklassen kallas än i dag Kritmesen och gossarna Kritmopsar.

— r. 9. I manuskriptet står höger, men bör vara venster.

Sid. 38 r. 2. Dessa ris förfärdigades ifrån början af 1800-talet under mer än 20 år af en gumma, som i följd af detta embete hade en synnerlig respekt bland skolgossarna.

Sid. 39 r. 29. Denna klump lärer nu förvaras på Wexiö så kallade konstkammare, der äfven en ofantlig karbas visas, hvarmed skolgossarne fordom blifvit afstraffade.

Sid. 40 r. 22. Detta bruk fortfar ännu, ehuru med större frikostighet. Dagen, på hvilken denna skyldighet afbördas, är en glädjedag för gossarna och festen kallas: Ljusmessan.

— r. 25. Ljusen bestås nu af skolkassan.

— r. 31 Gymnasium var prydt med ett torn, hvilket nedtogs om sommaren 1828.

Sid 41 r. 32. Socknegången är, såsom bekant, ännu bibehållen i Hernösands stift.

Sid. 42 r. 19. Dessa kappor äro ännu i bruk vid vissa Gymnasier, t. ex. Linköping och Strengnäs.

Sid. 43 r. 27. Translaterna ålåg äfven, att hvarje morgon ringa med en i Gymnasietornet befintlig klocka, hvilken sedermera lärer hafva blifvit inköpt till Skens pappersbruk. Enligt sägen nödgades Translaterna äfven väcka och tända ljusen hos de Gymnasister, hvilka sådant befallte.

Sid. 44 r. 8. Denna för läroverket nyttiga plägsed äger ännu rum, ehuru under annan form, i det hvarje skolgosse måste taga privat information af en gymnasist, som förhör lexorna, genomgår de till explikation utsatta stycken samt öfvar sina elever uti öfversättning från svenska till latin.

Sid. 44 r. 14. Rektor Floderus åtnjöt, enligt en äldre trovärdig mans berättelse, så stor respekt bland ungdomen, att ingen af skolgossarna, äfven sedan det redan mörknat, vågade gå förbi hans hus med betäckt hufvud.

Sid. 45 r. 9. Vid afresan från Gymnasium plägade man äfven, åtminstone 20 till 30 år senare, att sjunga spalmen: När vi skole till vårt fädernesland, och skiljas vid detta elände etc.

Sid. 47 r. 2. Med svinmagen menas det lexikon, som hade till titel: Dictionarium Latino-Suecanum et Sueco-Latinum; det har blifvit 6 gånger upplagdt, sist af Jac. Schneidler i Stockholm 1744.

Sid. 49 r. 19. Knappt någon enda skolgosse lefver nu för tiden på påsamat, utan man inlemnar merendels ett för terminen bestämdt qvantum viktualier eller så kallad kost till någon fru, hos hvilken man sedan äter vid dukadt bord.

Sid. 56 r. 9. Djeknestenen är än i dag bekant under samma namn; men emedan vattnet genom en uttappning, som ägt rum vid sjön under framlidne Mathematum lector Elias Heurlins ledning, blifvit grundare, kan man tryggt våga sig framom denna sten.

Sid. 57. De i denna afhandling uppräknade lekar äro ännu i bruk. Utom dem nyttjas ännu en lek med stenar, som kallas gifta tossor (grodor). Bland bollspel utmärka sig: tolfmanna stick, söt och sur

och peta boll. Gymnasisterne roa sig i synnerhet med ett rep, det Translaterna måste inköpa, och hvarmed de på kyrkogården söka snärja hvarandra.

Sid. 58 r. 27. Af Hofs sköna lund återstår nu nästan intet.

Sid. 59 r. 7. Den backe, hvarpå kasestenen är belägen, kallas nu Stafvabacken.

Sid. 65 r. 33. A. Hallenberg (Rikshistoriografens fosterfader) uppgifves af förf. ej hafva lemnat Upsala förrän lektorsfullmakten blifvit honom öfversänd. Ett minnesfel; ty den här studerande Småländska nationens Matrikel intygar, att Hallenberg, efter att 1740 hafva blifvit promoverad till Magister, 1747 blef Collega-Scholæ i Wexiö, 1752 förste Gymsiiadjunkt och först 1756 Lektor.

Prosten Lenæus i Delsbo

och hans Församling, på 1760-talet.

Knut Nilsson Lenæus, prost i Delsbo, har väl sjelf gifvit sin Biografi uti Delsboa illustrata; men den bekantskap, jag i flere år haft med hans hus, och de många höfligheter, jag der njutit, gifva mig både anledning och förbindelse att meddela åtskilligt, som förtjenar upptecknas.

Då jag 1768, julafton, kom till min station uti hans församling, gjorde jag juldagen, efter högmessan, honom min första påhelsning uti Sacristian. Han emottog mig med mycken höflighet och önskade mig god trefnad på en från min fosterbygd så aflägsen ort. Jag svarade, det jag redan funnit Helsingland så likt Småland, samt att jag redan njutit så många oväntade höfligheter, att jag icke tviflade om den trefnad, som mig här förestod. Han syntes mig vara en man af 60 års ålder, men var redan öfver 80 år. Inga ålderdomstecken kunde hos honom märkas. En fast och stadig gång, en manlig röst och liflig blick gaf honom utseende af en man i dess fullkomliga styrka.

Min första resa till Delsbo är icke utan all märkvärdighet. Den karakteriserar den tidens behof och Helsinge Nationens hedrande gästfrihet. I mången journal finnas mindre märkeliga händelser tryckta. För sällskap hade jag uppsökt en Helsing-student, som gjorde förslag att vi tillhopa kunde taga en häst. Jag tvekade om möjligheten; men han hade en stor Helsingsläde, i hvilken allt kunde packas. Våra saker bestodo af en koffert och en ofantelig kista. Vi begåfvo oss på vägen; men ett häftigt regn borttog snön, innan vi hunno till Ärna. Der hade målet blifvit för denna vallfart, om icke

en skjutsbonde med vagn emottagit oss till Högstad. Detta oroade mig icke, emedan jag var försedd med jämna respengar för en häst. Men nu gjordes den obehagliga upptäckt, att min kamrat icke ägde en styfver. Jag kunde icke lemna honom på vägen, och han tröstade mig dermed, att han väntade få pengar i Gefle. Vi fortsatte resan med två hästar, och vår skjutsbonde lofvade fortskaffa oss till Elfkarleby, om vi ville taga nattqvarter hos honom. I Småland hade jag hört mycket talas om så kallade himmelsbref. I denne bondes herrstuga fick jag se ett sådant, och är detta det enda, jag af detta slag sett. Det var i patent uppsatt på väggen, skrifvet eller rättare präntadt med rödt bläck. Titeln var: Himmelsbref nedfallit från himmelen (året minnes jag icke) till varning frå syndigt lefverne. Jag nödgades läsa det upp för allt husfolket, som blott ofullkomligt hade stafvat sig fram. Stilen var imiterad efter Johannis Uppenbarelse med förskräckliga hotelser, och uppläsningen åhördes med största andakt.

Resan fortsattes till Gefle, der inga pengar erhöllos. Bekymret var stort och vid öfverslag af min kassa fanns, att om pengarne skulle räcka, så borde vi under den återstående långa vägen lefva på hullet, resa natt och dag i en alldeles förfärlig köld, samt åtnöja oss med en häst. Till den ändan fick jag ej visa mig på gästgifvaregården, utan gick i förväg. Min reskamrat fick omsider en kärra, på hvilken våra kistor lades, och upphann mig utom staden. Vi gingo till fots till Trödje $\frac{6}{4}$ mil. Man hade der redan inpackat alla hjuldon och vägrade absolut att emottaga sådan tiggare-skjuts. Men på ganska kraftiga åberopanden af skjutsordningen och försäkran att icke åka, gafs oss en gammal stegkärra med klumphjul. Då vi spatserat en half mil midt i natten, gjordes den sorgliga upptäckt, att ena hjulpinnen saknades och att hålet var sönderbrutet. Vi nödgades således hafva akt derpå och inskjuta hjulet, så ofta det skred från sin axel. I en backe hände dock den olyckan, att hjulet afföll och axelen afbröts. Efter denna olycka återstod blott att återskicka skjutsgossen

efter nytt åkedon. Kölden var förfärlig och vi ledo obeskrifligt. Sedan vi förgäfves väntat till kl. 2 på natten, utan att budet återkom, hölls krigsråd, och vi stadnade i det beslut, att endera skulle återgå till gästgifvaregården efter lottning. Lotten att återgå föll på mig. Jag sträfvade fram i mörkret och kl. var emot 4, då jag i den stora byn ändteligen fann taflan. Folket hade icke gjort afseende på vår budskickning, och skjutsgossen hade lagt sig att sofva. Jag sammanhemtade all min förmåga att utgjuta förebråelser och fick omsider en vagn, dock med 2 hästar. Detta var ett dunderslag för min kassa, och jag tvekade om möjligheten att komma fram. Men lyckan fogade, att på Tönbrohed, som är märkvärdig för den sal. Stephans mord, en bonde med släde mötte oss, och emottog oss till Skog.

Vi hade på 24 timmar icke njutit det minsta; men min reskamrat sade, att, sedan vi hunnit till Helsingland, skulle gästfriheten försörja oss. Det lyckades. Vi reste upp uti Skogs prestgård, der min reskamrat med full vältalighet utbredde sig, huru starkt doct. Mathesius ålagt honom att till kyrkoherden Berg frambära en hjertelig helsning. Den gode mannen var högst smickrad att vara hågkommen i Upsala. Påfundet skaffade oss en god frukost och många artigheter. Vi fortsatte resan till Hanebo. Der förnyade min reskamrat samma upptåg; helsade den hederlige prosten Hällström från doct. Amnell, låtsade i öfrigt hafva brådt om tid; vi läto dock öfvertala oss att taga en god middag. Men i Bollnäs, nästa station, vågade min reskamrat icke draga strå för doct. Noræus. Han upptänkte ett annat medel. Gästgifveriet hölls af en hederlig klockare, Altberg. Medan vi väntade på hästar, räknade han sig slägt med klockaren och började kalla honom farbror. Sedan genealogien blifvit riktigt uppgjord, gaf oss denna nya bekantskap en god aftonmåltid och tillräckligt julöl.

I Arbrå var intet att hoppas. Vi reste förbi och kölden tvang oss att taga nattherberge. Men fattigdomen tvang oss ock följande morgon att afresa fastande. Jag led otroligt af

denna diet. Men min reskamrat tröstade mig, att en god frukost förestod uti Undersvik hos en gammal beskedlig komminister Södervall. Till honom vågade han icke helsa från en professor, det hade varit ett allt för stort afsteg från all sannolikhet. Men han visste, att den gode Södervall älskade studenter och gerna lät höra, det han icke glömt sin latin. Han började sålunda med humillimus servus — quomodo vales? etc. Och sedan vi på dålig latin gjort redo för Upsala-tillståndet, gaf han oss en god frukost på svenska. Derpå träffade jag händelsevis min patron, och blef hulpen utur min vånda. Jag har anfört detta såsom ett prof på den goda gästfrihet, som uti de gamla presthusen hedrade Helsingenationen, och tillika på den tidens torftighet och medellöshet.

Sedan jag med prosten Lenæus blifvit närmare bekant på det julkalas, han årligen gaf på sin namnsdag, fattade han för mig en synnerlig bevågenhet, och bad mig oftare besöka sig. Jag nyttjade flitigt detta anbud och blef alltid med godhet bemött. Snart vann jag prostens förtroende. Hans rika förråd af lärda anekdoter gjorde hans umgänge behagligt och lärorikt. Han visade mig sina böcker, bland hvilka jag träffade många, som icke kunde väntas hos en landprost. Då han erböd mig att låna hvilka jag behagade, utbad jag mig Osbecks resa till Kina. Till hvad ända? frågade han. Jag svarade mig önska känna Kina. Ni bör, inföll han, först lära känna den ort, hvarest I vistas, och gaf mig sin ryktbara, men mig då okända Delsboa illustrata.

Jag läste den verkeligen icke utan nöje och högaktning för prostens möda och der inspeckade lärdom. Då jag återbar den med tacksamhet och försäkran, att han inlagt en verkelig förtjenst med detta arbete, svarade han: S e h ä r d e n t a c k, j a g h a f t; och gaf mig Svenska Mercurius för 1764, om jag rätt minnes, der den lika ryktbara kritiken är införd under titel af ett Mercurialiskt bref. Vid detta ord hade prosten i brädden skrifvit: Scriptum virulentum orci tamen galea tutum. Visserligen var denna kritik bitter, men också ofta offörtjent;

ty de allraoskyldigaste saker voro vända till löjligheter. Men kriticus hade ock kallat sig Democritus och spelade fullkomligt sin role. Prosten visste aldrig annat, än att herr Gjörwell var författare. Han hade ock ärnat besvara kritiken; men några redlige vänner afstyrde det, till förekommande af ett pennkrig, der prosten varit underlägsen. Man ombestyrde dock ett slags svar, som i Upsala skrefs under Heracliti namn, men utan att bibehålla Heracliti karakter.

Det är allmänt bekant, att då varande Bibliothekets Amanuens, Lidén, skref denna kritik. Men orsaken dertill är mindre känd. Den var en Östgöta hämnd öfver en af prosten utgifven kritik, i hvilken Rhyzelii Episcoposcopia var något kitsligt handterad. Bland annat minnes jag mig hafva uti manuscriptet läst dessa ord vid ett tillfälle, der en bokstaf fattades uti någon biskops namn: Akta sig Auctor att stympa hederliga mäns namn, annars kunde en framtid kalla honom Rhyzelus.

Visst är, att prosten led obilligt för sin bok. Den hade gammaldags smak och stil. Men det var förlåtligt af en man, som gick nära sitt åttationde år. Det största felet låg uti de frågor framl. domprosten Bälter öfversändt, och hvilka ej kunde annorlunda besvaras. Det borde hedra prosten, att han till en okänd students tjenst gjort sig så stor möda. Vetenskaps-Akademien hade sedan uppmuntrat pastores till Sockenbeskrifningar. Prosten, såsom en flitig och litterär man, smickrade sig måhända att för denna bok blifva Akademiens Ledamot; och det är visst, att allt det, som står i denna bok, är bokstaflig sanning, samt upplyser mycket den socknens antiqviteter och lefnadssätt.

Jag begärde nu Osbecks resa. Nej, sade prosten, ni bör först känna edert fädernesland. Dertill gaf han mig Linnæi resor till Öland och Gothland, sedan till Skåne; derefter Västgötha-resan samt Kalms Bohus- och Västgötharesor. Idel böcker, dem jag icke ens hört nämnas vid Wexiö Gymnasium, der förmodeligen ingen Lektor anade, att de ut-

kommit. Jag hade redan en medfödd kärlek för naturalhistorien, och läste dessa resor, dock utan förstånd. Jag begärde åter resan till Kina, men fick i stället Kalms resor i Norra Amerika. Omsider, sedan han utforskat min böjelighet att taga en gammal mans råd utan ledsnad, lemnade han mig Osbeck.

Under allt detta hade jag förklarat mig sinnad att blifva prest. När jag åstundade flere resor, svarade han: «Nej, min vän! Icke blott läsa resor, dermed blir Ni icke dugelig prest; Ni bör tänka på solidare saker och nyttja det nöjsamma endast till hvila.» Han gaf mig derföre Pfeifferi Dubia Vexata, som i korthet upplösa 400 svåra ställen i Gamla Testamentet. Jag fann der idel obekanta saker och läste dem med nöje, antecknade äfven mycket och gjorde honom reda för min läsning. Genom denna lektur drog jag ett parti, som ej så lätt faller på unga Studenters lott. Vid alla tjenliga tillfällen gaf jag mig i disput med presterna, och såsom de aldrig hört sådana frågor, mindre deras upplösning, förvärfvade jag mig ett ganska oförtjent namn af lärd. Vidare gaf han mig Leusden Philologus Ebræus och Græcus, som innehöll ännu stadigare föda. På sådant sätt visste denne kloke mannen styra en ungdoms håg till det småningom stigande lärdomsförrådet.

Jag begärde och fick tillstånd att predika. Mitt första prof var mig ovetande ett rent plagium. Jag hade i Wexiö hört en förträffelig predikan på Långfredag, samt annoterat nästan hela predikan, detta utarbetade jag med all trygghet och höll ett i månges omdöme rätt herrligt tal. Prosten förklarade sig ock nöjd. När jag sedan predikat några gånger, sade han: «Ni får sällan här läsa predikningar, som tjena till mönster; Ni bör läsa sådana, efter hvilka er stil kan bildas.» Han lemnade mig en packa sådana tal, och ibland dem hade han stuckit Lindboms predikan på Långfredag, hvilken jag ur andra hand plagierat. Så oförmärkt var hans sätt att varna för lärda snatterier.

Hvad prostens lefnadssätt angår, så var det af egen beskaffenhet. Man träffade honom alltid i sin länstol med en stor foliant på bordet. Han läste oupphörligt de sista åren, och ägde ingen bok, den han icke flere gånger genomgått. Han skref tillika i bräddarne alla de auktorer, som afhandlat samma sak, ofta till stort antal, alla med sin pagina. Alla hans böcker voro uppfyllda med sådana parallelismer och ofta med bokmärken eller lösa sedlar, fullskrifna med dylika anteckningar. Detta hade han sannolikt lärt af domprosten O. Celsius, som var hans Akademiska ledare och nyttjade samma method för att i hast kunna skrifva en disputation. Stundom voro dessa anteckningar af egen art. Jag äger en bok, uti hvilken han, i anledning af Gutbirii N. Test. Syriacum tillskrifvit: «Gutbier: det var också ett prestnamn!»

Prosten var en verkeligen lärd man, efter den tidens sätt. Han hade i synnerhet vid Akademien öfvat sig uti latin och grekiska, emedan han sökte sina meriter i skolvägen. Han ägde i dessa språk klassisk erfarenhet, som icke sällan framsmög i hans bref. Han hedrade mig med flera sådana, i hvilka han titulerade mig än: Ocelle Musarum, än: Helluo litterarum o. s. v. Han hade äfven läst dugtigt den gamla Philosophien och var rik på distinctioner, termer m. m. Men isynnerhet lade han sig, såsom pastor, på Philologien och Dogmatiken. Calovii Biblia illustrata var hans hufvudbok. Dessa 4 folianter hade han flera gånger genomtråkat och med noter försett. Grotius var icke hans man. Ofta hade han, vid Calovii vederläggningar, med en tillsats gifvit sitt bifall: Vapulat Grotius o. s. v.

Prosten hade tillika en särdeles håg för Naturalhistorien, i hvilken han dock på sin tid icke fått tillgång att systematice undervisas. Han hade väl, så snart Linnés första skrifter utkommo, förskaffat sig dem; men det var honom icke möjeligt att med dem vägleda sig på egen hand. Denna hos prester sällsynta kärlek föranlät honom att köpa Svenska resor, som vidrörde naturens alster; men såsom nomina specifica den tiden

icke voro införda, blef hans kunskap alltid vacklande. Att han läste med all honom möjelig uppmärksamhet, ses af de loca parallela, han äfven der antecknade. Det var honom nu en särdeles fägnad, att jag närmare kände denna vetenskap, och han afhörde med nöje hvad jag kunde meddela. Han hade i sin Delsboa anfört mycket, och det var honom alldeles oväntadt att höra, det en underlig mångfärgad matk, den han vidlöftigt beskrifvit, var en larve, af hvilken Sphinx Ligustici skulle framkomma. Han läste med största fägnad mina kollegier för Linné; satte ock stundom i brädden: Tack för det! Så ofta han fann någon sällsynt ört, skickade han den till mig att undersökas. Han kände ock alla vinklar i socknen, der något sällsynt växte. Han gaf mig anvisning på det träsk, der Skratabborren fanns, som ansågs för en fisk, stundom löpande i träd, men han fick nu veta, att det var en ödla o. s. v. Barrträden, som i Helsingland mycket variera, kände han noga och visste hvar de stodo, som förtjente uppmärksamhet. Tillika var han road af sällsyntare träds plantering och toppning. Uti alléen från kyrkan till hans nybyggda prestgård, Knutslunda, stodo flere sådana. Omkring prestgården hade han ock sparat alla vilda träd, dem han sjelf med besynnerlig omsorg klippt, så att kronorna fått den skönaste skepnad och täthet. Jag såg der björkar med sina krithvita stammar höja sig till en mörkgrön cirkelrund krona, så tät, att icke en käpp kunde genom dem instickas. Äfvenså studerade han medicinska nyttan efter Palmbergs Örtkrans; undervisade ock sina sockneboar om åtskilligt i hushållningen, till förekommande af den skada nattfrosterna åstadkommo. Jag påminner mig huru han, då en bonde begärde attest till inköp af Arsenicum, emot flugor, lärde honom i stället nyttja giftet af Fungus muscarius. Han höll jämnt meteorologiska observationer, och denna mångåriga erfarenhet gjorde honom till ganska pålitlig väderspåman. Han drog parti af minsta förändring i luften, af molnfläckar, vindar, vädersolar, m. m., hvilket allt gaf goda anvisningar. Med temlig noghet förut-

sade han årets tidigare eller sednare, samt blidare eller hårdare omskiften.

Men ibland hans nöjen var i synnerhet att arbeta för Gnomoniken. Ifrån ungdomen hade han den utmärktaste skicklighet att skära i träd. I hans prestgård voro på alla sidor solvisare uppsatte, af åtskillig form, så att allt husfolket, endast solen sken, kunde se hvad klockan var. På alla kyrkans stegluckor hade han uppsatt gröna glober, så inrättade, att de med sin egen skugge visade timmen. Hans käppar voro så inrättade, att de tjente till samma ändamål. Till och med grässtrå, på sitt vissa sätt hållna mellan fingrarna, skulle utvisa timmen med sin skugge. På sitt 83:dje år utskar han med egen hand en ganska artig solvisare i päronträd, och gjorde mig deraf en present med anvisning huru den borde nyttjas. Men i synnerhet var han en mästare att skära rimstafvar. Den skönaste, som af detta slag förvaras uti Antiqvitets Archivum, är af hans hand.

Såsom Theolog var han i strängaste bemärkelse orthodox; men befattade sig för öfrigt icke med nyare polemiken. Han höll sig vid Calovius. I hans församling uppkommo, under mitt vistande derstädes, några svärmerier, öfverflyttade från Herjedalen. De voro i början endast en god rörelse, som hade kunnat genom vis riktning blifva helsosamma. En komminister i Sveg, vid namn Tunborg, hade i dem någon del, genom oförsigtigheter, för hvilka han ock lagligen tilltalades och, om jag rätt minnes, afsattes. Men Adhærenterne, som ännu till stort antal finnas i flera Helsinglands socknar, kallas gemenligen Läsfolket. Såsom jag ofta predikade i Delsbo, sökte mig äfven detta folket, och jag inhemtade om deras satser noga bekantskap: det vore obehörigt att här vidlöftigt teckna detta folk, men det är dock icke alldeles ogagneligt för historien om Svenska kyrkans nyare rörelser.

Tunborgianerne voro hvarken Hernhutare eller Pietister. De skilde sig från öfriga hopen endast dermed, att de afsöndrade sig från alla ogudaktiga sällskap, gerna läste Guds ord

och afhöllo sig från allt, som stred mot deras väckta samveten. De föraktade icke gudstjenst och sakramenter. Fastmer voro de de flitigaste åhörare och andäktigaste nattvardsgångarne. Således voro de icke Separatister, ehuru deras hufvudbok var Arndts sanna Christendom. De voro icke heller Hernhutare, ehuru de nyttjade Sions Sånger och Prætorii Andeliga Skattkammare, ty deras väckelse var i högt mått lagisk. De gingo om Söndagsaftnarna tillsammans och läste der andeliga böcker, i stället att annan ungdom strök då omkring och gjorde oanständiga nattbesök. De bestraffade alla laster, dock med foglighet; särdeles nitälskade de emot svordom. Sådant väckte uppmärksamhet, och Clerus var icke nog upplyst att handtera denna ställning. Jag fann i detta allt icke något, som förtjente presterskapets förföljelse. Besynnerligt var, att denna Gudaktighet, som visserligen hade en god grund, på ett utmärkt sätt inritade sig bland socknens soldater. En soldat pryglades allvarsamt, emedan han en Söndagsafton bevistat en sådan sammankomst. Under afstraffningen sade han icke ett ord; men då pryglen upphörde, sade han helt saktmodigt: «Lofvad vare min Gud, att jag endast straffas för kärlek till hans ord!» Officerarne blandade sig uti dessa mål, af fruktan, att soldaterne skulle af Christendoms utöfning förlora sin esprit. Underofficerarne befalldes att vaka öfver soldaterna och afhålla dem från aftonstundernas läsning. En sådan begick stora våldsamheter, sönderbröt dörren, der sällskapet var, pryglade värden och hans hustru och afstraffade 2 der varande soldater; men ehuru han vid tingsrätt dömdes för hemgång, m. m., friades han dock på högre ort, emedan han följt ordres, och den förolämpade värden icke stämt. Jag läste ock ett bref, det en soldat från Carlskrona skrifvit till sin mor. Det var rörande. Han berättade huru lycklig han var, emedan han insåg brottsligheten af sina kamraters dagliga liderlighet med fylleri och svordom, men bad att hans mor ville innesluta honom i sina böner till Gud, att han icke måtte blifva förförd af så farliga exempel o. s. v.

Så vida var allt godt med detta folket. Men småningom gick saken vidare. Några föllo i ecstatiska dvalor, som kallades Andans drifter; och då någon fick sådan paroxysme, fortplantades den på de närvarande, särdeles qvinfolken. Jag talade med dem härom; men de svarade blott, att de icke kunde det emotstå. Ej heller trodde de sig böra afböja det, emedan de öfverlemnat sig åt Andans ledning. Dock predikade de icke under paroxysmen, såsom de äkta Tunborgianerna. Jag hade en gång tillfälle att bevista en sådan händelse. Jag hade predikat om Christi förklaring; då jag gick ur kyrkan, omringade mig några och begärde, det ville jag på eftermiddagen infinna mig uti en närbelägen by att förklara ett eller annat ställe i min predikan. Jag var brydd öfver följderna af ett steg mot Cleri grundsatser, men lofvade. Sedan jag ätit middag i prostgården, dröjde jag i det längsta, i förmodan, att folket, som var långväga och utan mat, skulle före min ankomst åtskiljas. Men jag bedrog mig. Klockan var redan 5 och jag träffade ett sällskap af flere än 50 personer. Jag talade då med dem det bästa jag kunde, ursäktade mig med hinder och betygade min förundran, att icke hungren förmått dem att gå till sina hemman. De svarade: «Själens hunger låter oss förgäta kroppens.» Jag tog upp mitt koncept och talade öfver hvarje punkt. De erinrade sig hvart ord, och sade: «Ja, detta fattade vi rätt.» Då och då bödo de mig hålla, frågande, «om så borde förstås; om icke de fattat orätt,» o. s. v. Denna aftonsång var mig ganska angenäm, emedan det arma folket slukade, hvad jag sade, med en begärlighet och ett bifall, som rörde mig hardt intill tårar. «Ja! så är det,» sade de, och sågo på hvarandra med en förnöjelse, som icke är möjlig att afskildra. Sluteligen, då jag emot kl. 7 förafskedade dem med en kort bön, började en ung hustru få spasmer. Hon sträckte ut armarne, arbetade starkt, bleknade, svimmade och jag trodde mig böra skynda henne till hjelp. Men man hindrade mig och sade, att jag icke borde emotstå Andens verkning. Alle

samlade sig omkring henne, som låg afdånad och endast gaf tillkänna sitt lif med djupa suckar. Andakt var målad på allas ansigten. Men snart började den ene efter den andra få ryckningar och jag blef ganska bekymrad, huru detta allt skulle aflöpa. Jag tog mitt parti och tilltalade dem, som brottades med spasmerna, för att väcka deras domnande känslor. Jag började med hög röst tala om den helige Andes verkningar i en sundare bemärkelse, och de återkallades småningom till sig sjelfva. Någon hos mig ovanlig ifver, då jag föreställde språket: Vakter eder för eder egen Ande, drog uppmärksamheten från henne, som låg afsvimmad. Men jag ville icke vidröra henne eller undersöka hennes puls, för att icke stöta de svaga. Omsider kom hon sig före, och jag fägnade mig deröfver; men hon talade icke ett ord. Såsom mig tycktes, fann det goda folket någon likhet emellan dessa drifter och det, som hände på Pingstdagen. Jag gjorde mig icke möda att motsäga dem, utan sökte blott föra dem på den tanke, jag fann nödig. Jag har alltid funnit, att med sådant folk intet uträttas genom motsägelser; det måste ske genom undervisning.

Prosten fann sig föranlåten att öfver dessa så kalla Läsare anställa en undersökning. En söndag bådades de flesta till förhör efter slutad gudstjenst. De öfrige socknens prester voro ock tillstädes. Ett riktigt protokoll öfver detta sammanträde skulle vara ett märkeligt document. Läsarne voro icke svarslöse, dock foglige och anständige, tvärtemot vanligt fanatiska menniskors natur. Dem frågades: «Af hvad orsak hållen J edra sammankomster?»

Svar: «I anledning af Apostelens ord: Låter Guds ord rikeliga bo ibland eder.»

Fr. «Hvarföre läsen J icke enskildt?»

Sv. «Ty Apostelen säger: Uppmuntrer hvarandra med inbördes tro.»

Fr. «Men sådana sammanträden äro förbudna; hvi lyden J icke öfverheten?»

Sv. «En Christelig öfverhet förbjuder icke Guds ord läsas.»

Fr. «Men hos eder ske oordningar?»

Sv. «Ack, att våre lärare ville en enda gång vara tillstädes, de skulle glädja sig med oss.»

Fr. «Men J ansen eder heligare än andra?»

Sv. «Vi känna lifligt våra brister och mer än andra, men de, som synda på nåden, anse sig heligare än vi.»

Fr. «Men J söndren eder från de öfriga?»

Sv. «Det göra vi icke; det står alla fritt att deltaga i vår läsning. Vi söka tröst af Guds ord flitigt i kyrkan och använda aftonen i samma ändamål.»

Fr. «Men eder lefnad utvisar en söndring?»

Sv. «Visserligen; ty det heter: Går ut af Babel, att J icke mågen omkomma i dess straff.»

Fr. «Hvad förstån J med Babel?»

Sv. «Alla uppenbart ogudaktiga, med hvilka Apostelen förbjuder gemenskap.»

Fr. «Hvilka böcker läsen J?»

Sv. «Arndts Sanna Christendom.»

Fr. «Men i den boken står mycket farligt?»

Sv. «Vi äro nog enfaldige att icke förledas deraf.»

Fr. «J nyttjen ju ock Sions Sånger?

Sv. «Ja.»

Fr. «I dem står mycket oriktigt och skadeligt?»

Sv. «Hvarföre säljas de då offenteligt?»

Prosten framtog Sions Sånger och uppläste flere anstötliga ställen. De sågo på hvarandra och svarade enhälligt:

«Detta står ej i våra böcker!»

Deri hade de ock rätt, ty prosten nyttjade första upplagan, som hade sådana ställen.

Vidare. «Men jag förbjuder eder att hålla sammankomster!»

Sv. «Detta kunna vi icke åtlyda.»

En af det öfriga Clerus sade då med ifver: «J hören, att J icke fån gå tillhopa och läsa!»

Då svarade en ur hopen: «Men om vi gå tillhopa att supa, svärja och hora, derpå talar ingen.»

En soldat tillade: «Jag har varit den liderligaste i hela socknen; jag har slagits, svurit, supit; J hafven väl vetat det, men har ock någon af eder, såsom lärare, sagt mig ett enda förmaningsord? Nu söker jag Gud och J viljen hindra det!»

Med ett ord: debatten blef småningom varmare och folket dimitterades med allvarlig hotelse.

Man bör icke, måhända, lägga det prosten till last, att han följde: Principiis obsta. Han hade under Riksdagarna på 1730-talet lärt, att sådana rörelser, ehuru i början oskyldiga, ofta leda till oberäkneliga följder. Pietisteriet hade ådragit sig så svårt anseende, att man fruktade det såsom ett outroteligt ogräs. Rutströmska händelserna voro dessutom i friskt minne. Det är dock sannolikt, att dessa kätterier icke så starkt blifvit jagade, om deras anhängare varit rättrogne i artiklen de ministerio Ecclesiastico. För min del ansåg jag verkeligen detta förfarande mot läsarne mindre pastoralt. Men prosten såg längre.

Synodens beslut blef att öfverlemna läsfolket åt länsmannen. Men en klok domare förekom detta, och ansåg att en ransakning, så länge inga oordningar förelupit, vore skadelig. Straff och förföljelse öka alltid anhängares antal och nit. Man lemnade dem sålunda i frid.

Hvad prosten förutsett, inträffade verkeligen. Fanatiska uppträden skedde; jag kan icke neka det. De flesta ogillade väl ett och annat; men de sade sig blott uppskjuta sitt omdöme, i mål, dem de icke kände. En skräddarehustru fick ett prophetiskt anseende. Hon påstod, att presterne icke lärde Guds ord rätt; hon hade åtskilliga ingifvelser, såsom hon föregaf och anordnade vid dessa sammanträden. En gång hade denna arma menniskan i flere dygn stått i sitt fönster och endast ropat såsom ursinnig. En prost, som reste förbi, ansåg sig böra tala till henne några ord. Han gjorde det,

men hon svarade blott: «Ni är prest i allmagtsriket, och icke i nåderiket.»

Jag påminner mig ock en ransakning vid tinget öfver folkets oordningar. Vittnen intygade, att drifterna fallit på hela församlingen; att en agerade djefvulens person och en annan Frälsarens, m. m. Dock är jag fast öfvertygad att de flesta, med hvilka jag var noga bekant, icke deltogo i dessa utsväfningar. Jag hade deras förtroende, emedan jag sällan motsade, utan blott undervisade dem. Äfven hade jag i kommission att åt flere köpa Prætorii Andeliga Skattkammare, och det var rörande att se, huru fattiga pigor, af sin ringa lön, tillsköto sina styfrar och köpte exemplar tillhopa. Jag har sedan hört berättas af nu nyss blifne pastor i Delsbo, att en fiskare från Hudiksvall strök omkring såsom apostel, plundrade det arma folket under föregifvande af andens tillsägelse, och det, som ryslig ast är, men tillika mig blifvit försäkradt, förmått qvinnor, med deras mäns bifall, till köttsligt umgänge, under försäkran att de skulle derigenom föda barn utan arfsynd och blifva stammödrar för ett nytt menniskoslägte af lika renhet med Adam. Samme fiskare var icke blott bof i högsta bemärkelse, utan ock verkelig fanaticus; ty då den stora branden öfvergick Hudiksvall, kunde han icke förmås att lemna sin koja. Han påstod, att han omöjligen kunde brinna, så länge han der satt. Man lät elden omringa honom på alla sidor, men han lät icke förändra sin tanke. Omsider ansåg man sig ej kunna ansvara för att låta honom blifva sjelfspilling och räddade honom med lifsfara. I det samma tändes kojan och nedbrann, hvaraf han ännu mera styrktes. Till historien hörer ock, att läsarne minskades i den mån man icke oroade dem; men i stället tilltogo hordom och stölder, så att Delsbo nu är ökänd för snart sagdt den skamligaste församling i orten.

Såsom pastor var prosten den förträffligaste ordningsman. Jag påminner mig ingen församling, der vid Gudstjensten till-

gått så ordenteligt. Under sammanringningen gick allt folket i kyrkan, derefter kom prosten, och soldaterne följde honom från kyrkoparaden. Alla intogo sina anordnade bänkar. Prosten hade sin bänk vid Sacristians dörr; socknens gossar suto der under hans uppsyn på låga säten, med sina psalmböcker och sjöngo. På andra sidan om altaret suto socknens 95 soldater under uppsyn af sin officerare. Man såg aldrig någon komma sent eller utgå tidigt. Allt andades uppmärksamhet. Vid nattvardsgångar, som begingos af hvardera könet särskildt, märktes ingen trängsel. Under det att den ena disken communicerades, framträdde nästa disk och ställde sig omkring altaret. En öppning lemnades midt för gången, der de som kommunicerat, bortgingo partals, och i samma ögonblick nedföllo de nye communicanterne. Det var en besynnerlig syn, sedan jag blifvit prest, att se, huru jemnt cirkelen slöt sig omkring den runda disken, huru alla på en gång knäböjde; och i synnerhet gjordes intryck af den plägseden, att alla af qvinnokönet, äfven midt i varmaste sommaren, vid detta tillfälle brukade räfskinnsmuffar, som höllos så tätt och ordenteligt, att de utgjorde en oafbruten båge. Då Gudstjensten slutades, sågs aldrig folket hoptals utströmma. Mankönet uppsteg först i de närmast porten belägne bänkar och aftroppade. Sedan bänk för bänk, så att de främste bänkarne sist tömdes. Derefter aftågade soldaterne med sitt befäl partals. Vidare socknens gossar och sist qvinnorna, i samma ordning som männen; alla långsamt och stilla under djupaste tystnad. Sedan detta skett, kom prosten med sina prester och kyrkovärdar, samt klockaren, som under prostens tillsyn tillstängde alla portar.

Emot ungdomens oordentliga sammanlag var prosten stark nitälskare. Det ses af hans Delsboa illustrata. Hvarje bokstaf, som derom antecknas, är ock fullkomligt sann. Alla nätter emellan söndag och måndag gingo socknens gossar såsom det kallades på ligg. Näppeligen var någon flicka, som icke legat i säng med halfva socknens drängar. Men dermed föregick dock mindre lastbart, än man sig föreställde. En och

samma dräng kunde på samma natt göra tio besök. Hela sänglaget påstod några minuter. Det tilläts honom aldrig att sticka sin hand under fällen, med hvilken flickan var betäckt upp till halsen. Jag såg med egna ögon flera sådana par i min patrons hus, utan minsta återhållsamhet; stundom 2 par i en och samma säng. Pigans hufvud låg på drängens arm, och det liknade en syskonaförtrolighet. Den, som vågade någon oanständighet, blef ofta utkörd med alarm, och alla pigorna gjorde cause commune såsom för tutamen inculpatæ tutelæ. Jag vet, att min patron höll ellofva ting utan att finna en amma, och jag tror mig kunna försäkra, att uti hela jurisdictionen för både södra och norra Helsingland på 5 år icke funnos 4 lönskaläge att afdöma. Folkets karakter var icke lättsinnig. Jag hörde aldrig någon otuktig visa, något oanständigt skämt ibland allmogen eller tjenstehjon i all den tid, jag der vistades. Uti Delsbo hände blott en enda gång, att en flicka blifvit förförd. Detta reparerades med giftermål, dock på ett ganska märkeligt sätt. Alla brudfolk vigas i kyrkan och sitta under Gudstjensten framför altaret. Jag predikade den dagen, då denna fattiga flicka framställdes till offenteligt spektakel, och såsom predikstolen var ställd öfver altaret, hade jag henne midt för mina ögon Hon var klädd i svart. Såsom hon förverkat rätt att bära kyska brudars skrud, hade hon på sitt hufvud först ett hvitt dok, samt derofvanpå en så kallad Korsmössa. Denna bestod af tvänne utterskinns-rimsor, 2 tum breda, sammansydda till ett kors, hvaraf ena spetsen, såsom en smäck låg framåt pannan, den andra ned uti nacken, samt af de öfriga 2 en nedgående till hvartdera örat. Under denna skamdrägt tjöt hon oupphörligt, att jag med möda kunde höras, och denna ömkeliga syn hade dessutom hardt nära rubbat alla mina koncepter. Nu skall denna sed vara afskaffad.

Denna sockens uniforma klädedrägt bidrog ock att gifva en ovanlig blick. Alla, så af mankönet som af qvinnokönet, voro lika klädde; man kunde icke uppspåra den ringaste åtskill-

nad. Alla hade svarta kyrkokläder. Alla mankön hvita vadmalsstrumpor. Alla af qvinnokönet, som voro gifta, hade lika sammetsmössor och lika spetsar. Alla flickor lika lagdt hår med band, som då socknens soldater voro i fält, buros svarta. Alla hade svarta sammetsmuffar med räfskinnsbräm. Äfven barnen kläddes lika sedan de uppnått viss ålder. Så snart de kommo hem afkläddes kyrkodrägten och i hela socknen påkläddes en annan drägt, som äfven allt var af lika färg, snitt och beskaffenhet. I hvad hus man kom, hade flickorna sin drägt och gossarne sin. Jag såg ofta ända till femtio af ungdomen tillsammans, alla lika klädda till minsta tråd. På detta sätt förekom man all fåfänga. Den rikes dotter kunde icke förhäfva sig öfver den fattiges; och på det äfven de fattigas garderobe skulle kunna hinna till lika beskaffenhet, var den plägsed införd, att fattiga flickor tjente icke för lön, utan för kläder. En pigas lön gick icke högre än 32 skill., deremot erhöll hon årligen vissa klädespersedlar och kunde med visshet calculera de år, som fordrades för hennes uppklädning. I socknen kunde icke de aldra äldste påminna sig den minsta ändring i folkets drägt. Men denna drägt var dock depensiv på sitt sätt, ofta ovig och oformlig. Tröjor och lifstycken voro djupa att de räckte till smalbenet. Skoklackarne suto midt under foten. Ingen flicka kunde med dem dansa. Vid bröllop började dansen dermed, att bruden afklädde sina skor och dansade i röda strumpor. Stöflor nyttjades aldrig; icke heller skospännen. Underom knäet tillbundo drängarne sina vadmalsstrumpor med en läderrem, som var prydd med messings tändrickor. Alla socknar i Helsingland hafva särskild drägt. Då man kom till nästa socken, tycktes man vara i ett annat rike. Hattar brukades blott vid högtidligare tillfällen, så framt de icke blifvit utslitne.

Hvad prosten skrifvit om deras oordenteliga sammanlag, är bokstaflig sanning. Det var icke heller för honom svårt att känna det, emedan han i sitt hus hade 9 pigor, och dessa icke särdeles göra hemlighet deraf. Men åtskilligt i ceremoni-

erne, som dervid förelöper, är ett halft frimureri. Det är en absolut omöjlighet att någon ståndsperson får uti dessa mysterier deltaga; infödde bondsöner, som studera, äro de ende, som admitteras, dock med någon förbehållsamhet. Pigebodar hållas öfver allt. I dessa ligga husets pigor. Der eldas aldrig, utan man ligger der under vintertiden i den skarpaste köld, ofta till 30 grader. För dessa bodar hållas icke lås; dörren tillstänges med en trädbom och öppnas innanföre. Man klappar med ett visst handlag, som är en hemlighet för alla obehöriga. Felas i denna manöver, så är klappningen fruktlös. Man säger dervid: «Stintal täpp opp!» Detta är parolen. Pigan stiger då upp och fråntager bommen. Men drängen går icke in, förrän hon väl hunnit i säng. Det räknas för en oanständighet att se henne i blotta linnet.

Men om prosten kunnat känna, huru det tillgår vid bröllopen, så hade det gifvit en ny artikel. Denna lucka kan jag någorlunda fylla.

Såsom student och munter, hade jag mycket förtroende hos socknens ungdom af mankönet, och föga fattades att jag blifvit nationaliserad. Men jag fann så mycket mera oskickligt att penetrera dessa mysterier, som jag ofta predikade och icke ansåg med min värdighet enligt att inlåta mig i dessa saker. Likväl hände mig att vid ett bölloppp få se en ceremoni, till hvilken aldrig någon med knappar i rocken varit vittne. Den förtjenar att upptecknas.

Fram emot måndags morgonen, då de äldre gingo till sängs, försvunno på en gång alla flickorna, såsom svalor. Jag frågade gossarne hvart de tagit vägen; de sågo på hvarandra och smålogo. En af dem sade omsider: «Skola vi låta lilla presten gå med oss?» Propositionen togs ad referendum och en ståndrätt hölls. Man debatterade och påstod, att sådant vore stridande emot pacta conventa; andre åter sade, att jag vore så beskedlig och tyst, att det väl kunde tillåtas. Voteringen utföll till min fördel, dock med föga pluralitet. Nyfikenheten segrade äfven hos mig och jag följde tåget. Vi

gingo uppföre en trappa till ett stort och med flere ljus upplyst rum. Till venster voro tre sängar jemte väggen, med en bedagad piga i hvardera. På de öfriga sidor var bäddadt syskonsäng och alla flickor lågo redan, med rum för en dräng mellan hvardera. Alla hade blottade hufvud med flätadt hår. Dessutom hade alla ett slags nattkappor, hvita som snö, hvilka betäckte hals och bröst. Fällarne voro föröfrigt dragne upp öfver en del af nattkappan. Drängarne ställde sig på en rymlig plats midt uti rummet, och jag fann tjenligt att icke blanda mig med dem, utan satte mig på brädet af den närmast dörren stående sängen. Den pigan, som der låg, syntes mig höra till öfverblifna chartan, och jag tyckte mig alldeles fri för afund. Pigan betraktade med någon ovilja mina förgylda knappar, men sade icke ett ord, utan makade sig sakta till väggen. Drängarne började sedan sjunga åtskilliga oanständigheter, som dem emellan besvarades. Helsing-dialekten och skrålet tillät mig icke fatta allt; men jag fann, att studenter ofta omtalades, med varning till flickorna för detta slags folk. Dock tror jag icke, att dermed syftades på mig. En af drängarne höll en stor bränvinsskål med silfversked; dock såg jag ingen supa. Snart hördes ett buller i trappan och jag frågade min contubernale hvad det betydde. Hon svarade: «Nu komma karlarne». I det samma inträdde brudgummen, åtföljd af 5 à 6 gifta karlar och ett par gifta soldater. Desse nye gäster låtsade vilja placera sig med ungdomen, i synnerhet brudgummen. Men hvarest han sig presenterade fick han motstånd af drängarne med anvisning att gå till sin käring. De öfriga gjorde ock mine att qvarblifva, men då vankades rätt duktiga örfilar, som skulle vara skämt, men gåfvos med fullt allvar. Vid hvarje örfil frågades: «Blef du ond?» Den, som fått örfilen, svarade alltid nej; men ofta med så synbar hetta, att jag verkeligen fruktade allvarsamma följder. Jag frågade min contubernale, hvad detta skulle betyda och sade, att detta aldrig kunde slutas väl. Hon svarade, att drängarne skulle försvara flickorna, och att, enligt gammal sed,

den, som blefve ond, icke skulle hela påföljande dagen få smaka bränvin. Hvarje puff åtföljdes af en förlikningsskål, som bestod uti ett visst antal skedar bränvin ur skålen. Den, som gaf slaget, proponerade antalet, och den, som fått puffen, svarade i lika antal, ända till fem skedar å rad. Jag förutsåg att ruset skulle förvandla skämt till allvar och det skedde. Ett stort buller uppkom och öfvergick till slagsmål; drängarne behöllo segren och de gifta utkastades så våldsamt utföre trappan, att jag befarade, det armar och ben skulle brytas. Jag hörde sedan drängarne ropa: «Du blef väl icke ond!» och att man svarade intet derpå. När sedan drängarne sjungit segersången, eclipserade jag oförmärkt genom dörren och vet icke mera hvad sig tilldrog, mer än det, att man strax efterfrågat mig, då jag saknades. Denna bröllops-ceremonie, som är urgammal, har förmodligen icke någon ståndsperson bevistat mer än jag, och ehuru jag var på flere bröllop, förnyade jag icke min undersökning. Jag vet ock, att man omtalade som en ovanlig förtrolighet denna condescendence.

Allmogen är verkligen i den tanka, att ståndpersoner på samma sätt conversera. Detta är så djupt intryckt, att jag vid ett bröllop sjelf hörde värdinnan derom arrangera. De öfverenskommo att i gästrummet bädda tre sängar, och jag, som stod i rummet, hörde dem utan förbehåll säga: Här skall komminister och hans fru ligga; der ligga adjuncten och hans fru, och sluteligen pekades på en kista: Der ligger lilla presten och prostens mamsell. Så ansågo de sig hafva fullgjort sin inqvarteringspligt. Men det inträffade icke; ty jag tillbytte mig en annan plats och adjunktens fru intog min hos mamsell, hvaröfver folket högeligen förundrade sig.

Såsom kontracts-prost var Lenæus en dugtig ordningsman, men myndig. Ärkebiskop Henric Benzelius kallade honom alltid biskopen i Delsbo. Men han ägde ståndets förtroende och var alltid Riksdagsman, så länge han orkade. Till politiska tänkesättet var han Hatt. Men såsom mig syntes icke särdeles driftig. Han talade åtminstone aldrig med mig om politik,

icke ens då hvälfningarna 1768 och 1772 kunnat dertill föranlåta.

Af naturen hade han en stark kropp. Hans breda skuldror, undersätsiga ställning, grofva lemmar och stora blå ögon, tillkännagåfvo en man af äkta Göthiska åldern. Såsom Student hade han varit så handfast, att man icke vågade reta hans sinne. Hans egen son berättade mig derom följande. Då denne såsom studerande under en resa kom till Läby och begärde häst, svarade gästgifverskan, att en häst väl var tillstädes, men att Commissarien N. N., en slagskämpe, vid hvilkens namn all nejden darrade, befallt hästen stå för sin räkning, medan han i en framkammare tog sig en liten lur. Den unge Lenæus förklarade sig taga hästen utan omsvep. Commissarien, som hörde detta, inrusade såsom ett lejon och frågade ho den var som dristade så tala. «Det är jag!» svarade Lenæus. «Jag,» inföll den andre, «är Commissarien N. N.» «Väl, svarade Lenæus, «Ni skrämmer icke många. Jag är en studerande vid namn Lenæus.» «Är du Knuts son?» frågade Commissarien. «Ja,» svarades. «Då brås du på din far,» sade Commissarien, «det var en hedersman. Han och jag hafva i flera terminer hållit Upsala gator rena från gesäller och pack. Du skall kalla mig farbror; tag hästen och helsa din far!»

Lenæus understödde detta naturens anlag med en diet, den sannolikt ingen mer än han uthärdat. Vid sitt fyrationde år började han hvarje morgon kl. 4 dricka en kanna iskallt vatten. Denna brunnsdrickning räckte till kl. 6, och då tog han sig en pipa tobak. Detta iakttogs så stricte, att aldrig en enda dag afveks. Midt uti strängaste vintren uppbars detta vatten i en messingskruka, som under vägen från brunnen kläddes med is. Hans största saknad under Riksdagarne var, att han icke fick hvarken så godt eller så kallt vatten. Sedan han ätit sin middag, tog han sig en kort sömn, sittande i sin stol, och derpå uppbars samma kruka med lika portion öl, som tömdes till kl. 6 e. m. Sedan han i 40 år så lefvat och uppnått sitt åttationde år, afkortade han under starkaste vintren

½ stop; men drack för öfrigt sin kanna då årstiden var något mildare. Då kölden var mycket stark tillade han en kopp Caffe, men utan socker.

Genom denna diet bibehöll han en så förträfflig helsa, att jag aldrig hörde honom klaga öfver minsta krämpa. Han hade på sitt åttationde årtal sådan jernmage, att jag på bondbröllop såg honom äta den fetaste skinka och omedelbart derpå dricka bondöl, så illa kokadt och så grumladt, att man dermed kunnat förgifva sjelfva den Trojanska hästen.

Archiater von Linné, som, jemte sina vidsträckta kunskaper i naturen, äfven pretenderade att hafva någon egen Physiognomisk blick, hade under en Riksdag förutsagt, att Lenæus skulle uppnå en ovanlig ålder. Detta skedde sålunda. Utan att känna hvarandra voro begge budne till middag hos någon Excellence. Prosten kom något förut. När Linné inträdde, vardt han så frapperad af prostens utseende, att han, utan att helsa på någon, gick fram och sade: «förlåt mig!» derpå upplyftade han prostens ena ögonlock och betraktade ögat med noghet. Sedan sade han till de närvarande: «Denne blir en af Sveriges äldste prester.» Derpå frågade han prosten om hans namn. Denne svarade: «Lenæus.» «Godt,» sade Archiatern, «jag heter Linnæus. Våra namn differera på en enda bokstaf. Vi skola vara bröder.»

I stöd af detta broderskap hade jag sedan vid mina Uppsala-resor ständiga helsningar att föra mellan begge dessa herrar. Archiatern frågade beständigt, om icke Lenæus började glömma namn. Jag svarade: «Nej.» Deröfver förundrade sig Archiatern, emedan enligt hans theori om hjernan, de delar först skulle nötas, som emottogo intryck af namn. Ehuru Linné var mycket yngre, hade han redan börjat så förgäta namn, att han en gång, vid en utanskrift till sin svärfar, nödgades fråga sin fru efter namnet.

Lenæus hade ock uppnått en vida högre ålder, så framt icke ett olyckligt fall tillkommit, hvaraf hans ryggben krossades, så att han blef sängliggande.

Hans hus var tarfligt men anständigt. Tvenne eldsvådor borttogo hans egendom; den ena i Stockholm, den andra i Delsbo. Således fanns hans bo väl utan skuld, men icke förmöget, oaktadt den skickligaste hushållning. Hans fru var en hederlig och rask prestgumma af äkta slaget. Hon lät sig icke heller nedtryckas af de olyckor, som öfvergingo huset. Fast mer uppmuntrade hon sin man att med styrka bära det som icke stod att ändra. Man hade efter henne många pusslustiga infall. Vid en barnsäng, då prosten efter lycklig förlösning inträdde och händelsevis bläddrade i en almanacka, sade hon med någon häftighet: «Räkna icke i almanackan; du minnes väl tiden, då du kom hem med riksdagsbeslutet!»

Han hade en son, som blef Fabrikör, men med föga framgång. Äldsta dottren blef gift med en Unander, pastor i Roslagen, från hvilken Pihlmännerne på mödernet härstamma. Den andra blef gift med en engelsk directeur Bennet, som ägde Flors linnefabrik, hvilken under följderna af 1765 års finance-system gick öfveranda, och för det närvarande icke florerar, utan blott vegeterar.

Sitt minne har prosten fästat uti en prydlig Ölands-sten, infattad i kyrkans södra vägg, med den utmärktaste skicklighet huggen i runor med flera slingor. Denne sten är afritad uti Delsboa illustrata och arbetet är så skönt, som det af den störste mästare skulle kunna förfärdigas.

Bland prostens Curiosa bör ock nämnas, att i hans sal hängde ett upptorkadt skinn af en Ostindisk fisk, Ostracion, som inuti rummet visade vinden så säkert som en flagg i fria luften.

Anmärkningar af Utgifvaren.

Sid. 77 r. 9. Uti prosten Knut Nilsson Lenæi egen lefvernesbeskrifning (Delsboa illustrata, ss. 107—115) läses i sammandrag: «Jag är född uti Upland och Lena socken d. 5 Nov. (25 Okt. g. st.) 1688. År 1699 om hösten kom jag, med præceptor, in till Upsala Academie, och fick Philosophie Adjuncten, herr Mag. Ol. Celsius till mina studiers inspector, som vid den syslan fortfara täcktes, ej allenast så länge min sal. fader lefde, utan ock så länge jag vid K. Academien vistades. År 1704 om våren blef jag i Upsala intagen ibland membra Societatis Academicæ, Nationisque Uplandicæ. År 1716 d. 24 disputerade jag pro gradu under högv. herr Doct. Olavi Celsii præsidio och blef samma år d. 12 Juni, af förr bemälta högv. herr Doct. Celsio promotus Philosophiæ Magister. Och kan jag ej, utan att vara den otacksammaste gök under solen, till min saliga inspectors, den högvördige Herrens och Doctorens, Olavi Celsii, välförtjenta beröm ej obemält vid detta tillfället lemna, att som han viste min hug för boken, viste jemväl rem angustam domi conatibus meis obstare, så tillät han mig, för den vänskap mellan honom och min sal. fader hade varit, så ofta jag efter år 1704 var inne vid Academien, att hos honom skrifva tvänne Exercitia styli om veckan gratis, lät mig freqventera sina privata collegier gratis, presiderade för mig gratis, ja ock promoverade mig gratis. Herren, som detta har sedt, han gläder Honom ock nu med sins Ansigtes glädje.»

Vidare omnämner han följande rätt märkeliga sak: «År 1717 d. 13 Januari behagade sal. Ärkebiskopen, Doct. Matth. Steuch, taga mig i följe med sig till Stockholm, der han den 15 dito, klockan 6 om aftonen, efter K. Carl den XII:tes speciella befallning, i stillhet begrof Sal. Änke-Drottningens, Hedvig Eleonoræ, och Sal. Hertiginnans, Hedvig Sophiæ lik *). Vid hvilket tillfälle jag, med handboken under armen, följde Herr Ärke-Biskopen bak på den Kongliga Vagnen, som honom till Riddareholms

*) Den förre, K. Carl X:s enka, hade legat obegrafven sedan sin död d. 14 Nov. 1715; och den senare, K. Carl XII:s äldsta syster, afliden redan den 11 Dec. 1708, hade således legat obegrafven öfver 8 år. Utg.

kyrkan up, och, efter förrättad syssla, hem til qvarteret förde. Uti den Sermon, som Herr Ärke-Biskopen nedre uti Konunga-grafven höll, uti deras Excellentiers, Herrar Kongliga Rådens närvaro, voro Syrachs ord af dess 10: 12. tagne till text. Til nästa morgon måste jag hafva Herr Ärke-Biskopens concept renskrifvit, det han samma dag till Hennes Kongl. Höghet, sedan Sveriges milda Drottning, Ulrica Eleonora i underdånighet aflemnade. I så stor stillhet gick denna förrättning för sig, att hade jag icke fått renskrifva Herr Ärke-Biskopens concept, så hade jag icke vetat, hvad man om aftonen i kyrkan gjort hade. Ty med handboken slapp jag för vakten icke in genom kyrkoporten, utan Capitainen af Gardet, som vakten commenderade, tog den emot af mig, och, efter actens slut, gaf mig henne igen.»

«År 1717 kom jag till Rectoratet vid St. Claræ skola i Stockholm. — År 1725 kom jag att tillträda Åstuna pastorat i Roslagen.» — Valdes och erhöll fullmakt på Delsbo pastorat 1733. Bevistade Riksdagarne 1731, 1738—39, 1740—41, 1742—43, 1751—52. — Prosten Lenæus afled d. 22 Jan. 1776 i sitt 88:de år såsom senior bland Ärkestiftets prester.

Han har på trycket utgifvit ganska många arbeten, så väl originalarbeten som öfversättningar. Det förnämsta af de förre är hans bekanta Delsboa illustrata, eller Delsbo Socken i N. Helsingland, ljusliga beskrifven. Stockh. 1764.

Sid. 91 r. 32. Detta beklagliga förhållande fortfar ännu i dag. Oaktadt allt hvad ett nitiskt presterskap med det varmaste nit på de senare årtionden sökt att verka, finnes ännu inom Delsbo en härd för last och allt slags sedligt förderf. Men man bör noga lägga märke till, att denna stränga dom icke träffar hela församlingen, utan blott den del af befolkningen, som bor i en viss trakt af socknen, omkring en tredjedel eller fjerdedel. De öfriga sockenboarne äro ett lika godt och hederligt folk som någon annanstädes inom Helsingland eller Sverige. Men för denna af brottets kallbrand anfrätta lems skull, har landets högsta myndigheter nödgats inom Delsbo tillsätta en särskild åklagare eller sockenfiskal — troligen den ende i sitt slag inom Svea land och Göta!

Sid. 92 r. 30. Nämnligen ss. 197 o. följ. derstädes. Denna sed eller rättare sagdt osed bibehåller sig ännu; och har det icke blifvit sämre, icke har det blifvit bättre i detta afseende. Men ehuru mycken osedlighet utan tvifvel bedrifves under dessa farliga nattbesök, så är det likväl lika säkert, att förhållandet dervid ofta nog är helt och hållet oskyldigt. Utg. samtalade en gång om denna sak med en gammal bedagad och hederlig nämndemansgumma. Hon medgaf visserligen, att ett och annat dervid kunde hända, som icke var bra (och hvar händer icke det som ondt är? tillade hon), men hon blef nästan ond öfver, att man kunde tro, att det

icke oftare både kunde gå, samt också verkeligen ginge hederligt till. Och då jag invände, att det i alla fall var vådligt att utsätta sig för frestelsen, samt att sådant ingenstädes brukades söder ut, så inföll gumman med en knyck: »Dem är väl för het'!» — Men denna sedvänja är ingen egenhet för Helsingland, utan tyckes såsom en uråldrig folksed tillhöra hela det nordliga och vestliga Skandinavien, såsom hela Norrland, Dalarne *), Vermland, samt Norge och Finland.

Sid. 94 r. 31. Äfven denna «uniforma klädedrägt» bibehålles ännu med samma stränghet, åtminstone var det fallet ännu år 1851 inom Delsbo och Bjuråkers socknar. Men uniformen består icke af allenast en drägt, utan af flere, som efter noga bestämda reglor brukas vid olika tillfällen. Så är kyrkodrägten något olik den drägt, som påklädes och bäres om söndagarne efter hemkomsten från kyrkan. Vid nattvardsgång brukas andra kläder än eljest i kyrkan. Personer, som hafva sorg, kläda sig äfven der annorlunda än eljest. Drägten på första dagen vid bröllop är en, och på andra dagen en annan. Ja, drägterna äro ännu flere och ombytena ske vida oftare, än utg. nu med bestämdhet kan påminna sig. Ändock märkas dessa täta och noggrannt återkommande klädesombyten knappast eller föga af den, som hastigt genomreser trakten eller blott vistas der en kortare tid, emedan förändringarne inträda med en så fullkomlig enhet och regelbundenhet, och det från ena ändan af socknen till den andra. Hvar hälst han ser några män, qvinnor eller barn till sammans, söndag eller söckendag, för- eller efter middagen, så äro alla män, qvinnor eller barn sins emellan lika klädda, ehuru sjelfva drägten till färg och beskaffenhet kan vara en helt annan. S.

*) Se Cræelius: Beskrifn. öfv. Nås socken. Falun 1837, s. 27, — Säve: Några upplysn. om Dalmålet (i Tidskr. för Litteratur 1852) ss. 271 o. följ., — samt Eil. Sundt: Om Sædeligheds-Tilstanden i Norge. Christiania 1857.

